

**Институт Литературы им. Низами
Национальной Академии Наук Азербайджана
Отдел мировой литературы и компаративистики**

САМЕД ВУРГУН–110

**МАТЕРИАЛЫ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКОЙ
КОНФЕРЕНЦИИ**

Баку – «Сабах» – 2017

**Научный редактор: доктор филологических наук,
проф. Г.Г.Абдуллабекова**

**МАТЕРИАЛЫ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКОЙ
КОНФЕРЕНЦИИ «САМЕД ВУРГУН-110».**
Баку, 2017, издательство «Сабах», стр.80

ISBN 978-9952-453-19-5

Материалы представленной конференции посвящены компаративным исследованиям творчества выдающегося азербайджанского поэта XX века Самеда Вургун. Самед Вургун и Европа: темы и инспирации Польши и поляков в творчестве азербайджанского поэта; переводы его произведений на русский язык, английские рецензии в творчестве С.Вургун. Особое место в материалах конференции занимают воспоминания о личности поэта, о его творческих и общественных связях с представителями азербайджанской интеллигенции.

029 - 2017

©«Сабах», 2017

S.VURĞUNUN QUBA SƏFƏRİ

S.Vurğunun unudulmaz xatirəsinə

S.Vurğun Qubaya lap elə ilk gənclik illərində gedirmiş. Böyük qardaşı Mehdxan Vəkilov Quba rayon Maarif şöbəsinin müdiri işləyərkən Səmədi tez-tez orada görmək olardı. S.Vurğun Qubada müəllimlik etmişdi. Qubanın saf və təmiz havası, əsrarəngiz təbiəti, səmimi insanları şairi valeh etmişdi. Elə bu bağlılıq S.Vurğunun Qubadan Azərbaycan SSR-nin Ali Sovetinə deputat olmasına gətirib çıxardı... S.Vurğun haqqında saysız-hesabsız xoş xatirələr yarandı, onlar dillər əzbəri oldu.

Qocaman müəllim, biologiya elmləri namizədi Məmməd-rəsul müəllim:

Qubada pedaqoji məktəbdə oxuyurdum. Dərsdən çıxıb evə gedirdim. Bu vaxt yanımda bir «Pobeda» maşın saxladı. Gördüm ki, arxada Səməd Vurğun və bir nəfər eynəkli kişi oturub. Deyəsən Ü.Hacıbəyov idi. Səməd Vurğun maşının pəncərəsinin şüşəsini aşağı salıb dedi: «Ə, Komsomol otur irəlidə bizi Mircəfər Bağirovun ata evlərinə apar». Mən elə bildim ki, S.Vurğun məni tanıyır «komsomol» deyəndə elə bildim ki, mənim texnikum üzrə komsomol komitəsinin katibi olmağımı bilir. Mən onları tanıdım evə gətirəndə Səməd Vurğun dilləndi: «Ay Komsomol, buranı mən də tanıyıram, bu yoldaş Bağirovun bacısı Seyid Fatma xanımın evidir». Mən pərt oldum, çünki o ünvanı bilmirdim. Bunu hiss edən S.Vurğun mənə dedi: «Maşından düşmə, mən birtəhər yadıma salaram, sən də bizimlə gəl, evi tanı». S.Vurğun sürücüyə yolu göstərə-göstərə gəlib şəhərin meydan deyilən hissəsində bir mərtəbəli evin yanında dayandıq. Evin taxta darvazası

köhnəlmiş, taxtaları az qala çürümüşdü. Ətrafını ot basmış qapı yəqin ki, çoxdan idi ki, açılmırdı... Daş divarın bir neçə yerdən suvağı tökülmüşdü. Mən kənara çəkildim. S.Vurğun həmin kişi ilə xeyli söhbət etdi, sonra qayıdıb mənə dedi: «Ə, komsomol, bu boyda kişinin evini belə saxlayarlar?! (Yolda o, mənim Komsomol katibi olmağımı bilmişdi). Sabah komsomolçulardan bir neçəsini götür gəl, bu divarları ağardın, otu təmizləyin, həyət-bacanı səliqəyə salın. O məni maşınla gətirib eimizin yanında düşürdü. Səməd Vurğunun qayğıkeşliyi, sadə və səmimi olması, ərkyana danışığı məni heyran etmişdi... Səhərişi gün komsomolun fəallarını yığıb əhvalatı danışdım, əhəng aldım, sement, qum tapdıq getdik Mir Cəfər Bağırovun ata evinə. Ot-əncəri təmizlədik, divarları əhənglə ağartdıq, işimizi qurtarıb evə getdik. Axşam üstü şəhərə səs düşdü ki, Quba rayon Partiya Komitəsinin birinci katibi Ağamirzə Əhmədovu təcili Mərkəzi Komitəyə, şəxsən Mir Cəfər Bağırovun qəbuluna çağırıblar, yəqin ki, işləri yaxşı deyil.

A.Əhmədov kabinetə girən kimi Mir Cəfər Bağırov onun üstünə düşür:

- Sənə kim demişdi ki, mənim evimi təmir etdir?!»
- Başa düşmədim, yoldaş Bağırov, nə ev?, nə təmir?!

M.C.Bağırov dik onun gözünün içinə baxıb:

- Başa düşmədin? Bürodə başa düşərsən!
- Yoldaş Bağırov, vallah mənim heç nədən xəbərim yoxdur.

Bəs Səməd Vurğunun Qubada olmağından xəbərin var?

– Bəli, yoldaş Bağırov. A.Əhmədov ani olaraq fikirləşdi ki, yəqin bu elə Səmədin işidir. Özünü yığışdırıb Mir Cəfər Bağırova deyir:

– Yoldaş Bağırov, icazə verin Səməd Vurğunu tapım, Sizə məlumat verərəm.

Səməd Vurğunu axtarıb onunla telefon əlaqəsi yaradan birinci katib öyrənir ki, Qubada Komsomolçuları yığıdırıb onlara tapşırıq verən böyük şairin özü imiş.

Raykom katibi məlumatı yoldaş Bağırova çatdırır, M.C.Bağirovun qaş-qabağı açılır, üzünə təbəssüm çökür, hirsli soyuduqdan sonra ciddi şəkildə tapşırıq verir:

– Rayona nəzarəti artırmaq lazımdır! Gedin!

A.Əhmədov sonralar daha böyük vəzifələrə irəli çəkilir. O görkəmli dövlət xadimi və partiya işçisi kimi tanınır. Onun yaşadığı evdə barelyefi vurulmuşdur.

Xatirələri topladı:
Prof. Məmməd Əliyev
Quba, 1996

ŞAIR-MÜƏLLİM HEYBƏT MƏFTUNUN XATİRƏLƏRİNDƏN

Heybət Məftun Xızı rayonunun Zöhrabkənd kəndindən idi. O, regionda yeganə orta ixtisas təhsili verən Quba pe-
daqoji texnikumunda oxuyarkən Qubada yığıncaqların birində
Səməd Vurğunla tanış olur, gözəl şeirlər yazan cavan oğlan
Səməd Vurğunun xoşuna gəlir, onunla əlaqə saxlayır. Bir dəfə
Səməd Vurğun Qubaya gələrkən gənc şairi də özü ilə götürüb.
Püstəqasım kəndinə gəlir. Səmədin gəldiyini eşidən kənd
camaatı onun ətrafına toplaşır, onun gəlişi bir el bayramına
çevrilir. Kolxozun sədri toğlu kəsdirir, həyətdə plov qazanları
düzülür, somovarlar qaynadılır...

Axşam Səməd Vurğun və şair Heybət Məftun kolxoz səd-
rinin evində gecələyirlər. Heybət Məftun səhərə yaxın ayılıb
görür ki, Səməd yatan otağın lampası hələ sönməyib, evi də
siqaret tüstüsü bürüyüb. O, qapını yavaşca döyüb içəri girən-
də görür ki, şairin qabağında xeyli kağız var, nə isə yazır,
gözləri yuxusuzluqdan qızarıb, özü də bir qədər əsəbi və
dilxordur. Heybət Məftun soruşur:

– Ay qağa niyə yatmamısan, artıq səhərdir.

Səməd Vurğun deyir:

– Ay Heybət, bir yaxşı şeir yazmışam, amma birinci bən-
din 3-4 misralarını tapa bilmirəm. Dayan oxuyum:

*Maral çıxdı dağ döşünə
Səhər vaxtı gülə-gülə...*

Bax, burda lazım olan misraları tapıb yerinə qoya bil-
mirəm. Şair Heybət Məftun gülə-gülə deyir. Ay Səməd qağa,
burda nə var ki, dağ döşünə çıxan gül dərər də! Qoy mən
oxuyum, Sən qulaq as:

*Maral çıxdı dağ döşünə
Səhər vaxtı gülə-gülə.*

*Sağ əlilə sol döşünə,
Bir gül taxdı gülə-gülə...*

Bu vaxt heyrətdən Səməd Vurğunun gözləri böyüyür, sevincinin həddi-hüdudu olmur. Gənc şair dostu onu gecənin intizarından qurtarmışdı. Səməd Vurğun sevinclə onu qucaqlayıb deyir:

«Ay köpək oğlu, sən məndən yaxşı şairmişsən ki!» Onlar daha yatmırlar. Onların oyaq olduğunu görənlər də yaxınlaşıb söhbətə qoşulurlar. Samovarlara od atılır, səhər süfrəsi açılır.

Toplayanı:
Prof. Məmməd Əliyev
Quba, 1996

ПОЛЬСКИЕ ИНСПИРАЦИИ В ТВОРЧЕСТВЕ САМЕДА ВУРГУНА

Творчество Самеда Вургуна – одного из видных представителей азербайджанской советской литературы следует рассматривать, на наш взгляд, в контексте общеевропейского литературного процесса, в частности, в контексте развития литератур Востока Европы. Связанные общей социалистической идеологией писатели и поэты этих стран развивались в едином направлении и отражали в своем творчестве идеи и мысли существующей действительности.

Творчество Самеда Вургуна тесно связано с европейскими культурными, общественно-политическими процессами, происходящими в Советском Союзе, в Польше и в Азербайджане.

Польские инспирации Самеда Вургуна следует рассматривать в контексте советско-польских, азербайджанско-польских культурных исторических связей. В первую очередь, народы Азербайджана и Польши, сблизила общая цель борьбы с фашизмом. Азербайджанцы защищали города и села братской Польши, отдавали жизни за ее освобождение.

В послевоенное время идеологическое единство, экономическое взаимодействие, общие усилия в борьбе за мир, еще больше сближают Азербайджан и Польшу.

Общественно – политическое и культурное сотрудничество способствовало возникновению благотворных результатов во всех областях жизни, в частности, в литературе.

Именно в этот период возрос интерес деятелей куль-

туры Азербайджана к Польше, к польскому искусству, литературе, участились личные контакты между деятелями культуры Польши и Азербайджана. В 1943-м году один из крупных, выдающихся поэтов Восточной Европы С.Вургун в составе советской делегации впервые посещает Польшу как участник Всемирного Конгресса защитников мира во Вроцлаве. Впечатления отражены в статье поэта «О всемирном конгрессе защиты мира» [1, 15] в которой выражено отношение к польской литературе, к выдающемуся польскому поэту – романтику XIX века Адаму Мицкевичу. Самед Вургун высоко оценивает вклад А.Мицкевича в сокровищницу духовной культуры Европы, называет его «выдающимся поэтом с мировым именем».

В своей статье С.Вургун рассказывает о встречах с общественно-политическими деятелями представителями литературы и искусства Польши. Значительное место в публикации занимает описание кладбища советских воинов в Варшаве, которое посетили члены советской делегации, поэты, писатели, общественные деятели республик СССР, среди них и Самед Вургун.

Во время пребывания в Польше Самед Вургун наблюдал строительство, восстановительные работы, только освобожденных от фашизма польских городов, выражал свое восхищение самоотверженным трудом польского народа, поднимающего из пепла свои города и села.

«Баллада об Исламе» [2; 178] – поэма Самеда Вургуна, отражающая тему Польши, посвящена азербайджанцу Исламу Мамедову, посмертно, за героическую защиту, за освобождение оккупированных фашизмом земель, получившего звание Героя Советского Союза. Ислам Мамедов прошел славный боевой путь от берегов Куры до берегов Вислы, могила его покоится на кладбище советских воинов во Вроцлаве. Баллада начинается описанием древнего польского города Вроцлава,

поэма захватывает читателя своей поэтичностью, впечатляющими метафорами и сравнениями:

*Город Вроцлав опоясан
Серебристою рекой.
Одер вьется. Тихо льется
Песня радости людской. (...)
На холмах, на ближних склонах
На бульварах, на балконах...
Признак польских городов:
Нет балконов без цветов. (...)
Город весел. Каждой гранью
Рад он своему названию!
И сердца и окна смог
Распахнуть он на Восток...*

С грустью С.Вургун вспоминает безвременно вырванных из жизни воинов, тех, кому не удалось увидеть счастливый сегодняшний день. С.Вургун преклоняется перед подвигом советских воинов, могилы которых покоятся на вроцлавском кладбище.

Заботливо ухаживают поляки за могилами солдат, павших на польской земле, они убраны свежими цветами, зеленой листвой. Ислам Мамедов – земляк Самеда Вургуну, секретарь Казахского райкома, душа народа, заботливый, приветливый. «Стройный как тополь, широкогрудый, с глазами как звезды» – так описывает поэт своего земляка. Ислам Мамедов одним из первых пошел на войну с врагом, отдал свою жизнь за сегодняшний, счастливый день Польши. Ислам Мамедов не забыт на родине, в Азербайджане, его вспоминают и на той земле, которую он отстаивал от врага:

*Звезды бледнеют и гаснут под утро
Даль голубая все чище, все ближе*

*Девушек польских золотокудых
У незабвенной могилы я вижу (...)
Ветер весны напевает герою
Светлую песню любви и свободы. (...)
Белые бабочки вьются вбирая
В крылышки первых цветов ароматы
Жизнь зеленеет вокруг молодая
Мир принесли сюда наши солдаты.*

Баллада об Исламе Мамедове была переведена на русский язык А.Жаровым и издана в 1958 году в Москве. Русский поэт Павел Антокольский, один из переводчиков поэзии Самеда Вургун, вместе с поэтом был в составе советской делегации в Польше. Анализируя «польский период» творчества С.Вургун он отмечал: «Сильнее всего были выражены его зарубежные впечатления в короткой и энергичной поэме, которая по праву займет почетное место в самой избранной антологии нашей послевоенной жизни. Это поэма «Негр говорит»... Она представляет собой мощный, богатый мыслями, страстный монолог негра, выступающего на конгрессе. Негр говорит о трагической судьбе своего народа, для которого Северная Америка стала номинальной родиной, родиной-мачехой, адом. Когда негр кончает свою речь и в ответ неистовствуют аплодисменты аудитории, С.Вургун подхватывает его речь как эстафету, продолжает недосказанное негром от лица всего колониального Востока, рвущего вековые цепи, от лица Египта, Индии, Китая, он вспоминает парижских коммунистов и предвидит последнюю битву человечества за свое счастье. Такой была послевоенная лирика Самеда Вургун – достойного представителя славного пролетариата Баку, издавна знаменитого своими интернациональными традициями» [4]. Эта цитата П.Антокольского, известного русского поэта, одного из активных переводчиков поэзии Самеда Вур-

гуна, прекрасно характеризует творчество азербайджанского поэта, перешагнувшего границы своего государства, оставаясь глубоко национальным поэтом. С.Вургун поднимал в своем творчестве общечеловеческие проблемы, которые сделали его понятным и близким читателям далеко за пределами его родины – Азербайджана.

Литература

1. Вургун С. «О Всемирном конгрессе деятелей культуры в защиту мира». Изд. Общества «Знание», Баку, 1948 год.
2. Вургун С. «Баллада об Исламе Мамедове». В кн.: Вургун С. Избранные сочинения в 2 томах, т. 1, «Госполиздат», Москва, 1958, с. 178, перевод с азербайджанского, А.Жаров.
3. Вургун С. «Баллада об Исламе Мамедове». В кн.: Вургун С. Избранные сочинения в 2 томах, т. 1, «Госполиздат», Москва, 1958, с. 178, перевод с азербайджанского, А.Жаров.
4. Антокольский П. Народный поэт с. Вургун. в кн. Самед Вургун. Избранные сочинения, т. 1, «Госполиздат», Москва, 1958, с. 178.

A.S.PUŞKİNİN “YEVGENİ ONEGİN” POEMASI S.VURĞUNUN TƏRCÜMƏSİNDƏ

Məlumdur ki, rus şairi A.S.Puşkinin ən gözəl əsəri “Yevgeni Onegin” poeması Səməd Vurğun tərəfindən yüksək ruhla tərcümə olunub.

1937-ci ildə Puşkinin ölümündən 100 il keçməsinə qeyd etməsi ilə əlaqədar olaraq yazıçılarımız Puşkinin əsərlərinin tərcüməsi üzərində daha geniş ölçüdə işləməyə başlayır. Hələ gənc yaşlarından böyük rus xalqının ədəbiyyatını sevə-sevə öyrənən, dahi Puşkinin yaradıcılığına, onun füsunkar poeziyasına qibtə edən istedadlı xalq şairi S.Vurğun qarşıdakı Puşkin yubileyi ilə əlaqədar olaraq öhdəsinə “Yevgeni Onegin” poemasını Azərbaycan dilinə tərcümə etmək kimi son dərəcə çətin və məsuliyyətli bir vəzifəni üzərinə götürdü.

Puşkinin bu gözəl incisini bütün parlaqlığı ilə Azərbaycan oxucusuna çatdırmaq üçün Vurğun nə qədər zəhmət çəkməlidir? Doğrudan da, gecələri gündüzə qataraq uç il müddətində “Yevgeni Onegin”in tərcüməsi üzərində S.Vurğun çalışdı. Azərbaycan şairi bu əsəri tərcümə etməyi özü üçün şərəf işi hesab edirdi, özünün Puşkinə olan sonsuz məhəbbətini izah edirdi: “Mənim öhdəmə “Yevgeni Onegin”i Azərbaycan dilinə tərcümə etmək kimi şərəfli bir iş düşmüşdür. Məni bu çətin işə öz yaradıcı həyatımın üç ilini verməyə nə sövq etdi?”.

Dünya ədəbiyyatı xəzinəsinin incilərindən olan “Yevgeni Onegin” poemasından bir parçanın tərcüməsini Səməd Vurğun ilk dəfə 1935-ci ildə etmişdir. Sonra poema Azərbaycan dilində “Kommunist” qəzetində çap edilmişdir və Puşkinin 1937-ci ildə əsərlərinin üç cildliyinin III-cü cildinə daxil edilmişdir. S.Vurğun yazırdı ki, “hələ 1936-cı ildə tərcüməni

tamamlayıb son nöqtəni qoyarkən mənə elə gəldi ki, bir dağı yerindən tərətmişəm”.

Belə bir işin müvəffəqiyyətlə başa çatmasından mənəvi ləzzət alan şair deyirdi:

*Axıtdım alnımın inci tərini
Yanmadan ömrümün iki ilinə,
Rusiya şeirinin şah əsərini
Çevirdim Vaqifin şirin dilinə!*

1937-ci il 24 mart tarixli məktubda göstərilir ki, Puşkinin ölümünün 100 illiyi ilə əlaqədar Ümumittifaq Puşkin komitəsinin sədri Bubnovun imzası ilə komitənin üzvü Vurğuna bürünc medal təqdim edilir. Həmin ilin sentyabr ayında birinci dəfə “Yevgeni Onegin” poeması Vurğunun tərcüməsində bütünlükdə çap olunmuşdur. Tərcümənin redaktoru Rəsul Rza idi.

Ədəbi tənqid bu tərcümə haqqında, sözsüz ki, öz sözünü demişdir. M.Rəfilı və M.Arif öz tənqidi məqalələrində tərcümənin nöqsanları barəsində çox ciddi fikirlərini bildirmişdilər.

Bütün bunlara baxmayaraq, ədəbi ictimaiyyət və oxucular tərəfindən Vurğunun tərcüməsi çox yüksək qiymətləndirilmişdir. Sonralar, əlbəttə ki, həqiqət öz yerini tapmış, bizim alimlərin əsərlərində Vurğunun tərcüməsi öz layiqli yerini tutmuşdur.

Sözsüz ki, “Yevgeni Onegin” Puşkinin ən böyük əsərinin tərcüməsi üzərində Vurğun çox ciddi işləmişdir. Bu əsər həcm etibarı ilə olduqca böyük, məzmun etibarı ilə isə çox mürəkkəb idi. Demək olar ki, Vurğun Puşkinin bu böyük və gözəl əsərini Azərbaycan xalqına bütün gözəlliyi ilə çatdırmağa nail ola bilmişdir. O, öz tərcüməsində dünyada yeganə olaraq məşhur “Onegin strofası”nı – misraların sayını və qafiyələnmə qaydasını bütünlüklə qoruyub saxlaya, bəzi yerlərdə imkan daxilində hətta qafiyələri qorumağa çalışmışdır.

“Onegin strofası” deyilən Puşkinin adı ilə bağlanan şeir

forması haqqında: çox orijinal qafiyə düzümü bənddən-bəndə təkrarlanır, bu da tərcüməçi qarşısında çox sərt texniki şərtlər qoyur. Təbii ki, Vurğunun nəzərindən bu xüsusiyyət qaçmamış və ustad şairimiz “Onegin strofası”nın orijinallığını da saxlamışdır.

Hələ 1937-ci ildə “Yevgeni Onegin”in birinci nəşrindən başlayaraq Azərbaycan oxucusunu valeh edir. Sadə, səlis, gözəl ustalıqla yaradılmış Vurğunun tərcüməsində poema Puşkini Azərbaycan oxucusuna sevdilir. Mahiranə tərcümə edilən parçalardan biri də Tatyananın Oneginə yazdığı məktubdur. Bu parçaya orijinalda nəzər yetirək:

*Зачем вы посетили нас
В глуши забытого селенья,
Я никогда б не знала вас,
Не знала б горького мученья.
Души неопытной волненья
Смирив, со временем, как знать,
По сердцу я нашла бы друга,
Была бы верная супруга
И добродетельная мать.*

Gəlin bu parçanın tərcümə variantında necə səsləndiyinə diqqət edək:

*Bilmirəm heç, hardan gəldiniz bizə,
Görünməsəydiniz bu kənddə əgər
Nə mən rast gələrdim ömrümdə sizə,
Nə də rast gələrdi mənə bu qəmlər.
Dadmazdı sevginin ilk hicranını
Sınaqsız qəlbimin həyəcanını
Söndürüb bəlkə də, nə bilək bunu,
Tapardım könlümün ömür dostunu,
Mən də namuslu bir qadın olardım,
Analıq mehrinə sadıq qalardım.*

Burda dərın bir səmimiyyət, incə bir sövq, canlı bir ifadə duyulur. Vurğun Puşkin dilinin sadəliyini və onun fikir dərınlıyini çox gözəl qoruyub saxlaya bilmişdir. Bu cür ustalıqla yaradılmış parçalar tərcümədə çoxdur. Təcrübəli mütərcim Vurğun Azərbaycan dilinin bütün ifadə vasitələrini qorumaqla kamil tərcüməyə nail olmuşdur. Puşkin dilinin zəngınlıyı tərcümə zamanı itməmişdir, tarixi cərəyanlar əks edilmişdir. “Yevgeni Onegin” poemasında surətlərin hamısı – Onegin, Tatyana, Lenski, Olqa və başqaları da bədii fikir daşıyırlar, fərdi cizgilərlə bir birindən seçilirlər, qaynar hadisələr içərisində onların simaları aydın görünür. Puşkinin gücü ondadır ki, o, özü obrazları ayrı-ayrı dərindən yaşamış, bədii-fəlsəfi baxımdan düzgün qiymətləndirmiş, onları bədii zövq və maraq səviyyəsinə qaldıra bilmişdir.

Rus dilinin mənə zəngınlıyı, bədii ifadə qüvvətini, üslub gözəlliyini əks etdirən Puşkinin bu əsəri Vurğunun tərcüməsində gözəl səslənir, tərcümə uğurla çıxmışdır, dili canlı səslənir, mənə tamamilə saxlanılmışdır. Düzdür, sonralar Vurğunun qızı Aybəniz Vəkilova öz məqaləsində M.Rəfililə M.Arif Dadaşzadənin tənqidini qərəzli tənqid kimi qəbul edərək yazır: “Yevgeni Onegin” tərcüməsi 1937-ci ilin sentyabrında çap olunmuş qərəzli tənqidi nəzərə almasaq, ictimaiyyət və oxucular tərəfindən yüksək qiymətləndirilmişdir”. O, nə tənqidlərin adını çəkir, nə də onlar etdiyi nöqsanlar barəsində danışıır. M.Arifin adı yenə də bir yerdə çəkilir, amma Rəfilinin adı belə tutulmur, ona baxmayaraq ki, ən sərt nöqsanları barədə Rəfililə çıxış edir. Sözsüz ki, bu tənqid qərəzli deyildir. Hər iki tənqidçi tərəfindən Vurğunun işi çox bəyənilmişdir, onlar yalnız tərcümənin bədii keyfiyyətləri uğrunda mübarizə aparırdılar. Onlar çox yaxşı duyurdular ki, Vurğunun tərcüməsi bütün tərcümələr içərisində çox görkəmli yer tutur. “Yevgeni Onegin”in tərcüməsi və nəşri Azərbaycan mədəniyyətimizin uğurlarından biridir. Bu nöqtəyi nəzərdən “Yevgeni Onegin”in tərcüməsi bizim ən görkəmli alim və

tənqidçilərimizin nəzər mərkəzində olub. Məhz buna görə onlar bu tərcüməyə çox tələbkarlıqla və diqqətlə yanaşıblar, bir sıra səhvləri və müvəffəqiyyətsiz yerləri qeyd etməyi faydalı hesab ediblər. Vurğun isə bir şair-tərcüməçi kimi bütün deyilən iradları qəbul edir. O, yaxşı başa düşür ki, bütün bunlar hamısı işin xeyrinədir.

Orijinalla tərcüməni müqayisə edəndə məlum olur ki, Vurğun Puşkinin şah əsərini dərindən dərk edib və poemanın mətninə yaradıcı bir usta kimi yanaşmışdır. Hətta Vurğun Puşkinin istehza ilə verilən ifadəsini “но вреден север для меня” tamamilə düzgün olaraq “şimal mənə ziyandır, zıyan” kimi tərcümə etmişdir və bununla da əsərin təsir gücünü saxlaya bilmişdir. Beləliklə, S.Vurğun tərcümədə əsərin nəinki yalnız ruhunu, məqsədini, ümumi mənasını, həmçinin bütün konkret varlığını, müəllifin simasını, üslubunu, hətta adasını da əks etdirə bilmişdir.

S.Vurğunun “Yevgeni Onegin” poemasından etdiyi tərcümədən aldığımız təəssürata görə deyə bilərik ki, tərcümə Puşkinin mətninə tamamilə uyğundur. Bədii sənətkarlıq cəhətdən orijinalla bir səviyyədə durur. Vurğunun tərcüməsini oxuyandan sonra görürük ki, o, Puşkinin poemasını gözəl başa düşməklə həm də bu poeziyanı dərindən anlayır. Lakin şair, deyilənlərə görə, ona deyəndə: “Əla tərcümə edibsiniz, adam lap heyran qalır”, qəti etirazla “əla” sözünə cavab verib deyirdi: “Tərcümə məsuliyyətli işdir, elə etmək lazımdır ki, tərcümə edilən əsər orijinaldakı vəziyyətlərini itirməsin. Həm də ikinci dilin poetik qanunauyğunluqlarına uyğun gəlsin, yaxşı səslənsin”.

S.Vurğun hələ 1943-cü ildə “Bədii tərcümənin nəzəri və təcrübi əsasları haqqında” adlı məqaləsində demişdir: “Mən “sevimli Onegin” üzərində işləməyə bir daha qayıdacağam, çünki hiss edirəm ki, tərcümədə poeziya orijinalda olduğu kimi yüksək səviyyədə deyildir”. Dahi şairimiz Vurğun “Yevgeni Onegin”in tərcüməsi üzərində nə qədər zəhmət çəkdiyini qeyd etdikdən sonra deyir ki, “Yevgeni Onegin”i bu il təkrar,

demək olar, tamamilə yenidən tərcümə etmişəm”. Deməli, şair öz birinci tərcüməsini hətta nisbətən az müddət keçəndən sonra daha bəyənmiş və onu az qala yenidən tərcümə etmək zəhmətinə qatlanmışdır. Belə olduqda, cəsarətlə demək olar ki, Vurğun öz tərcüməsi üzərində yenidən işləyib oxucularımızın qat-qat yüksəlmiş mədəni səviyyəsinə, yüksək zövq və tələbatına uyğunlaşdıraraq öz tərcümələrini xeyli dürüsləşdirmişdir.

S.Vurğun M.Rəfilinin və M.Arifin iradlarını nəzərə alaraq tərcümənin üzərində yenidən kifayət qədər işləyir. 1949-cü ildə Puşkinin 150 illiyi münasibəti ilə şairin bütün əsərləri 6 cildə nəşr edilir. Puşkinin bu poeması Vurğunun daha mükəmməl tərcüməsində Azərbaycan xalqına təqdim olunur. S.Vurğun öz məqaləsində qeyd etmişdir: “İndiyədək “Yevgeni Onegin” romanını heç kəs Azərbaycan dilinə tərcümə etməmişdir. Bu mənim üzərimə daha böyük məsuliyyət qoyurdu. Mən öz qarşıma belə bir məqsəd qoymuşdum ki, Puşkinin bu böyük və gözəl əsərini Azərbaycan xalqına bütün gözəlliyi ilə çatdıram. Mən əsər üzərində nə qədər çox işləyirdimsə, əsər bir o qədər məni həvəsləndirirdi. Mən öz tərcüməmdə məşhur “Onegin strofasi”ni – misraların sayını və qafiyələnmə qaydasını bütünlükdə qoruyub saxlamışam, bəzi yerlərdə imkan daxilində hətta qafiyələri də qorumağa çalışmışam. Puşkinin dilinin sadəliyini və onun fikir dərinliyini qorumağa böyük diqqət vermişəm. Tərcümə etdiyim zaman mən həmişə özümə belə bir sual verirdim: “görəsən, Puşkin özü burada öz fikrini Azərbaycan dilində necə ifadə edərdi?” Bu sual məni məcbur edirdi ki, Puşkinin obrazlarını daha diqqətlə və dərindən dərk edim, onları mümkün qədər dəqiq, sadə və ifadəli tərcümə edim... Tərcümə zamanı daima çalışırdım ki, sxematizmə yol verməyim, tərcüməni canlı, dolğun edim, elə edim ki, əsər Azərbaycan xalqı üçün aydın olsun... Lakin mən bu əsər üzərində işimi bitmiş hesab etmirəm. Sonrakı nəşrlərdə mən tərcüməni təkmilləşdirib, daha da yaxşılaşdıracağam”.

Hər iki tərcümənin, 1937-ci illə 1949-cu illərin müqayisəsi göstərir ki, əsərin 1949-cu il nəşrində Vurğun 5004 misrasında 2000 misrasını dəyişdirmişdi.

“Yevgeni Onegin”in Azərbaycan dilində tərcüməsi bir daha sübut edir ki, Vurğun bu vəzifənin öhdəsindən uğurla gələ bildi və Puşkin obrazlarını bütün dolğunluğu ilə Azərbaycan oxucusuna çatdırmağa bildi. “Yevgeni Onegin” poeması Azərbaycan dilində bir tərcümə əsəri olmaqdan daha çox orijinal bir əsər kimi səslənir.

Məlumdur ki, “Yevgeni Onegin”də “Onegin” bəndləri əvvəldən axıra qədər bir formada eyni qafiyələnmə qaydasında inkişaf etdirilmişdir. Hər bənd 14 misradan hərəsi bir cür qafiyələnir. Daha doğrusu, birinci bənddə çarpaz, ikinci bənddə qoşa qafiyədir, üçüncü bənddə birinci və dördüncü, ikinci və üçüncü misraları öz aralarında qafiyələnir. Sonuncu iki misra isə qoşa qafiyə ilə verilir. Puşkin bütün poema boyu çox böyük dəqiqliklə davam etdirdiyi belə bir formanı təkcə iki yerdə – Tatyana ilə Oneginin məktublarında pozmuşdur. Bu məktublarda bəzən qafiyələnmə sırası yerini dəyişmiş, bəzən isə bəndlərdəki misraların sayını ya azaltmış, ya da artırmışdır. Çətin və mürəkkəb bir formaya, geniş epik lövhələrə, dərin psixoloji vəziyyətlərə malik olan belə bir əsəri Vurğun çox böyük ilham və məhəbbətlə tərcümə etmiş, onun təravətini, gözəlliyini, təsir gücünü, hətta orijinal formasını və qafiyələnmə qaydalarını da saxlamağa müvəffəq olmuşdur. Bu isə asan başa gəlməmişdir. Şair yaradıcılığının çiçəkləndiyi bir vaxtda əsərin tərcüməsinə başlamış və çox böyük zəhmət hesabına istəyinə nail ola bilmişdir. O, yazırdı: “Etiraf edirəm ki, mən öz orijinal əsərlərimdən heç birinə “Onegin”in tərcüməsi üzərində işlədiyim vaxtdakı qədər zəhmət və enerji, o qədər yuxusuz gecələr sərf etməmişəm”.

Müqayisəli araşdırmalar sübut etdi ki, 1949-cu ildən sonra da Vurğun “Yevgeni Onegin” tərcüməsi üzərində yenidən xeyli yaradıcı iş aparmışdır. O misralarda ayrı-ayrı sözləri dəyişdirmiş, yeni misralar yazmış, bəzi beytləri ixtisar etmiş

və bununla poemanı orijinala daha da yaxınlaşdırmışdır.

Vurğunun 1949-cu ildən sonra da görülən işləri göz qa-bağındadır.

Rus ədəbiyyatının gözəl incisini bütün parlaqlığı ilə öz oxucusuna çatdırmaq üçün Vurğun 20 ildən artıq bir müd-dətdə təkrar olaraq “Yevgeni Onegin” tərcüməsinə qayıtmış, çox misralarını dəyişdirmişdir. Araşdırmalar bir daha təsdiq edir ki, Vurğun 1937-ci ildə nəşr edilən tərcümədə mətndə olmayan yeni-yeni sözlər, hətta misralar belə əlavə etmişsə, 1949-cu ildə edilmiş tərcümədə belə əlavələrə çox az təsadüf edirik. Son variantda Vurğun 1937-ci ilə nisbətən, az sözlə çox məna ifadə etməyə nail olmuşdur. Hətta bəzi beytləri yenidən yazmışdır. Misralarda ayrı-ayrı sözləri dəyişdirmiş, yeni misralar yazmışdır.

Axırıncı dəfə Vurğun “Yevgeni Onegin” tərcüməsinin üzərində 1954-cü ildə işləmiş və 1955-ci ildə bu tərcümə nəşr olunmuşdur. Beləliklə, 1934-cü ildən 1954-cü ilə qədər, demək olar, ömrünün axırına qədər, şair “Yevgeni Onegin”in tərcüməsi üzərində əzab çəkib, yenidən onu ciddi surətdə təkmilləşdirmiş və dəqiqləşdirmişdir. Sözsüz ki, Vurğunun ən uğurlu tərcümələri axırıncı, 1955-ci və sonra nəşr olunan tərcümələrdir.

Orijinala bu üç tərcüməni müqayisə etsək görərik ki, bu misralar müxtəlif illərdə müxtəlif cür tərcümə olunublar. La-kin ən uğurlu və məntiqli tərcümə axırıncı tərcümədir. Burada şair “холодных, чистых, как зима” ifadəsini müxtəlif illərdə müxtəlif cür tərcümə etmişdir. Lakin ən uğurlu və ən məntiqli tərcümə “varlığı qış kimi soyuq və çılpaq” ifadəsidir, “И, мнится, с ужасом читал” misrasının ən məntiqli tərcüməsi “çünki gözlərində gördüm o zaman” ifadəsidir.

Orijinala tərcüməni müqayisə edəndə görürük ki, “Yev-geni Onegin” Azərbaycan dilində bir tərcümə əsəri olmaqdan daha çox orijinal bir əsər kimi səslənir. Vurğunun bir şair, bir tərcüməçi kimi böyüklüyü ondadır ki, o, özünə məxsus bir ustalıqla Puşkinin “Yevgeni Onegin”i də qələmə aldığı döv-

rün səciyyəsinə və Puşkin obrazlarını bütün dolğunluğu ilə Azərbaycan oxucusuna çatdırmağa bildi. Rus ədəbiyyatının şah əsərini Azərbaycan dilinə tərcümə etmək, onun məzmununu bütün dolğunluğu ilə Azərbaycan oxucusuna çatdırmaq asan başa gəlməmişdir. Şair yaradıcılığının çiçəkləndiyi bir vaxtda əsərin tərcüməsinə başlamış və çox böyük zəhmət hesabına istəyinə nail ola bilmişdir. O, yazırdı: “Etiraf edirəm ki, mən öz orijinal əsərlərimdən hər birinə “Onegin” tərcüməsi üzərində işlədiyim vaxtdakı qədər zəhmət və enerji, o qədər yuxusuz gecələr sərf etməmişəm”.

Д.ф.н., главн. научн. сотр. **Т.М.Шарифли**
Институт Литературы им. Низами

**АЗЕРБАЙДЖАНСКО-УКРАИНСКИЕ
ЛИТЕРАТУРНЫЕ ВЗАИМОСВЯЗИ**
(Поэма Т.Шевченко «Порченая» в переводе С.Вургуна)

В истории азербайджанско-украинских литературных связей важнейшее, совершенно исключительное место занимают поэтические переводы произведений Т.Шевченко азербайджанскими поэтами и хроника их публикаций на азербайджанском языке.

Поэзия Т.Шевченко вошла в духовную жизнь азербайджанского народа, принесла с собой самое драгоценное из национальных богатств украинской литературы – глубокую идейную насыщенность, подлинный революционный пламень, многообразные поэтические средства. Богатое художественное наследие Т.Г.Шевченко, его жизненный и творческий путь представляют собой интереснейший предмет исследования для поэтов и литературоведов Азербайджана. Изучение художественного наследия Т.Шевченко в Азербайджане широко началось примерно в начале 30-х годов в связи с 120-летием рождения поэта. Произведения Т.Шевченко широко распространены у нас в Азербайджане – стране ашугов и поэтов. Нас пленяют воспеваемые им с большой задушевной искренностью дружеские чувства к другим народам, его принципиальность в борьбе и гуманность в самом широком значении этого слова, его вера в будущее, в торжество справедливости на земле.

Народность поэзии Т.Шевченко, страстная любовь к родной земле, ненависть к угнетателям, вера в торжество свободы и справедливости привлекли к нему внимание поэтов Азербайджана, ставших неумолимыми пропаган-

дистами творчества украинского кобзаря в Азербайджане. Ещё в 1934 г. в связи с 120-летием со дня рождения поэта в Азербайджане был впервые выпущен сборник его стихотворений под названием «Кобзарь», книга, которая принесла славу поэту и положила основу новой украинской литературы. В сборник вошли поэмы «Батрачка», «Наймичка», «Кавказ» и 8 стихотворений: «Завещание», «Думы мои, думы...», «Считаю дни», «Горе моё» в переводе талантливых поэтов Ахмеда Джавада и Микаила Мушфига. А затем к Т.Шевченко стали обращаться всё чаще и чаще, интерес к его творчеству возрастал год от года.

В переводе произведений Шевченко принимали участие почти все азербайджанские советские поэты: С.Вургун, С.Рустам, Р.Рза, М.Рагим, О.Сарывелли, М.Мушфиг, М.Рзакулизаде, М.Дильбази, Н.Рафибейли, Б.Касумзаде, Абдулла Фаруг, А.Джамиль, А.Джавад, А.Зиятай и др.

В конце 1960 г. Азернешр издал книгу избранных произведений поэта, в том же году Детюниздат выпустил в виде отдельных, хорошо иллюстрированных книг поэмы «Порченая», «Катерина», «Цари».

Трудности, с которыми сталкивались переводчики произведений Т.Г.Шевченко, отмечались многими поэтами. Так, Максим Рыльский писал: «...ни у кого, пожалуй, из всех поэтов мира нет такой непостижимой метрико-ритмической щедрости и гибкости, как у Т.Шевченко. Эта черта шевченковской версификации ставит порою в тупик переводчиков».¹

Важно то, что азербайджанскими переводчиками с самых первых шагов была удивительно тонко прочувствована и выражена духовная близость, связывающая их с поэтом. Именно духовная близость азербайджанских поэтов с кобзарем породила много интересных перево-

---

¹ М.Рыльский. Поэзия Т.Шевченко. Киев, 1954, с. 8.

дов, которые составили сборники их поэтических произведений, вышедшие в разные годы.

С.Вургун был большим мастером художественного перевода, переводческая деятельность занимала важное место в его творческой биографии. С 30-х годов он интенсивно занимался популяризацией произведений других народов и представил ряд образцов поэтического перевода на азербайджанский язык.

Интерес у азербайджанского поэта С.Вургунна возник и к украинской литературе, в частности, к творчеству Т.Шевченко. Т.Шевченко один из тех поэтов, кого любил и чьё творчество высоко ценил С.Вургун. Ещё с юных лет он был знаком с жизнью и творчеством великого кобзаря. «Творчеством Шевченко я интересовался ещё с юношеских лет, а с образом поэта я познакомился и породнился ещё раньше», – писал поэт. Знакомство с творчеством Т.Шевченко и освоение его богатого творчества рождает у С.Вургунна желание ближе познакомить с ним широкие массы азербайджанских читателей на родном языке. Так, в 50-е годы С.Вургун, в совершенстве вооружённый научным пониманием творчества кобзаря, одарённый незаурядным талантом, чувством слова и переводческим тактом, перевёл поэмы «Порченая», «Катерина» и «Кобзарь» – первый небольшой сборник Шевченко, который начинается с первой дошедшей до нас поэмы поэта – «Порченая».

Поэма «Порченая» («Причинна») написана совершенно в духе романтических баллад начала XIX века – русских, украинских, польских, в духе западноевропейского романтизма. Типичная баллада, построенная на мотивах народных преданий и окрашенная тонами Бюргера и Жуковского, фантастическим сиянием бледной луны из «Леноры» и «Светланы». Основной мотив поэмы – любовь, обманутая и разбитая злыми людьми. Коротко содержание поэмы:

...Ночь, буря, Днепр, влюблённая девушка, на которую наслала порчу ворожея, русалки, замучившие девушку, и возлюбленный девушки, разбивающий себе голову о дуб при виде трупа своей милой.

Глубоко личное восприятие С.Вургуном поэмы «Порченная» создаёт вокруг его перевода неповторимую атмосферу, в которой голос украинского поэта сливается с голосом азербайджанского поэта.

Поэма «Порченная» в переводе С.Вургуна – отличается высоким уровнем, высокой техникой переводческого мастерства, виртуозностью, ритмико-интонационным рисунком.

С.Вургун настойчиво искал лексические эквиваленты богатого и выразительного языка шевченковской поэмы, сохранил структуру оригинала в метрическом отношении. С самого начала текста С.Вургуна великолепно переданы шевченковские строки, каждый смысловой мотив передан с большой точностью. Стих гибок, выражения точны и естественны, и всё вместе создаёт выразительную картину. Так, например:

	<i>Перевод:</i>
Реве та стогне Дніпр	Ağlayır, sızlayır geniş Dnepr,
широкий,	Qışqırıq saldıqça acıqlı ruzgar,
Сердитый вітер завыва,	Əyib gövdəsini şam ağacları,
До долу верби гне высокі,	At kimi sıcrayır mavi dalğalar.
Горами хвилю підійма.	Bu vaxt solğun ay da göy
Ї блідний місяць на ту пору	üzündə tək,
Їз хмари де-де виглядав,	Dumanlar içində göz qəzdirək
Неначе човен в синім морі,	O ğah boy ğöstərir, ğah batır
То виринав, то потопав.	yenə.

С.Вургун стремился наиболее точно воспроизвести на азербайджанском языке не только сюжетные и композиционные особенности оригинала, но и глубину образов,

сохранить каждую мысль автора, каждую художественную деталь.

Высокое переводческое мастерство и поэтическая интуиция С.Вургунa позволяют ему великолепно передать на азербайджанском языке следующие лирические строки о любви из поэмы:

Ось і дуб той кучерявий...
Вона! Боже милый!
Бач, заснула, виглядавши,
Моя сизокрыла!
Кинув коня та до неї:
«Боже ти мій, боже!»
Кличе і ї та цілує...
Ні вже не поможе!
За що ж вони розлучили
Мене із тобою?
Зареготавсь, розігнався,
Та в дуб головою!

Перевод:

Aha, palıd görünür!
Aman Allah! Özüdür!
Yəqin məni görən tək,
Qəsdən mürgüləyərek,
Yatmış bu nazlı canan!
Kazak düşür atından,
Qıza tərəf yönəlir.
Aman Allah! Bu nədir!
Axtıdı göz yaşını,
Öz sevdalı başını
Birdən çırpdı palıda.
Şam kimi söndü o da!

Перевод сделан с таким взлётом вдохновения и задушевностью, что изумляешься, каким чудесным образом даже самые простые слова вдруг перерождаются, наполняясь трогательной и неподдельной поэзией.

В результате такой кропотливой работы С.Вургунa поэма Т.Шевченко «Порченая», её образы приобретают ещё большую поэтическую силу, яркость и звучность на азербайджанском языке.

Приведённые выше примеры говорят о том, что С.Вургун стремился во всём приблизить перевод к оригиналу. Это свидетельствует не только о зрелости поэта-переводчика, но и о его требовательности к своему труду, о его стремлении наиболее точно воссоздать на азербайджанском языке дух подлинника, эмоциональное

художественное звучание.

Бесспорно, успехи наших поэтов в переводе поэзии Т.Шевченко действительно значительны. Песни кобзаря, его благородные думы и идея братства между народами убедительно и волнующе звучат на азербайджанском языке. И всё же нашим переводчикам остаётся ещё многое сделать в отношении адекватного воспроизведения внутренней музыки поэтических партитур Шевченко и их контекстуальных смысловых оттенков.

**ЧАСТНЫЕ СООБРАЖЕНИЯ О НЕКОТОРЫХ
ВОПРОСАХ ПЕРЕВОДОВ ДРАМЫ
САМЕДА ВУРГУНА «ФАРХАД И ШИРИН»
НА РУССКИЙ ЯЗЫК**

Подлинное искусство никогда не умирает. Оно живет в веках столько, сколько живет народ, человечество. Таковы и драматические произведения, в частности «Фархад и Ширин» Самеда Вургун. Именно эта особенность сделала имя азербайджанского автора популярным не только среди национального, но и русского читателей. Расскажем об этом поподробнее.

В конце 30-х – начале 40-х годов XX века в Азербайджане шла усиленная подготовка к 800-летию юбилею классика азербайджанской литературы – Низами Гянджеви. В это время одно за другим появлялись произведения, созданные по мотивам “Хамсэ” (“Пятерицы”) великого Низами: пьесы “Нушабе” и “Фитне” А.Шаиба, оперы “Низами” А.Бадалбейли, “Хосров и Ширин” М.Гаджибекова, балет “Семь красавиц” К.Караева.

В 1941 году С.Вургун завершил драму в стихах «Фархад и Ширин». По-разному трактовалась до С.Вургун тема любви Хосрова, Ширин и Фархада, но в большинстве случаев преимущественное внимание уделялось образу Хосрова. С.Вургун же дал своей пьесе совершенно новую трактовку. «Право на самостоятельную интерпретацию этой темы поэтом бесспорно. Ведь различна ее трактовка у Фирдоуси, Низами и Навои, так же, как различно решение тем Фауста или Дон Жуана у разрабатывающих эти темы писателей» [1, 7].

С.Вургун по-своему осветил традиционную тему,

подчинив сюжет и образы древней легенды задачам современности. Взяв за основу главное в поэме великого классика – силу возвышенной любви, С.Вургун тесно увязал ее с мыслью о защите родины. Связывая сюжет своей драмы с древней историей азербайджанского народа, С.Вургун сделал содержание пьесы актуальным, отвечающим интересам своего времени. «...В драме говорится о борьбе азербайджанского народа с иранским деспотом, шахом Хосровом, – писал С.Вургун, – о борьбе с национальным и общественным гнетом» [2, 268].

Пьеса С.Вургунa, отражающая события, имеющие огромное значение в истории Азербайджана, утверждает силу и беспредельные возможности народа. Изображенные здесь положительные герои, в которых судьба родного народа, они выделяются своей боевитостью, твердостью позиций, романтической приподнятостью духа. «Главная и характерная для всей драматургии Вургунa – тема освобождения Родины от врагов, – писала литературовед К.Булова, – в данном случае выдвинута на первый план. Эта тема раскрывается в пьесах «Ханлар» и «Вагиф», она является целенаправленной, узловой в «Фархаде и Ширин» [3, 177]. Об этом же писал и знаток азербайджанской литературы П.Скосырев: “Любовь каменотеса Фархада к ...царевне Ширин внешне не имеет никакого отношения к событиям освободительной войны. Однако “Фархад и Ширин”, как и все творчество С.Вургунa, прямо служит делу сплочения... народов, делу обороны родины. Пьеса насыщена такой неиссякаемой любовью к народу, такой ненавистью к угнетению, несправедливости и рабству всякого рода, такой пламенной уверенностью в негибкости народной правды, что “многие сцены ее звучат как прямой боевой призыв к борьбе с Гитлером, как торжественный гимн далекой победе» [14, 240].

Подчиненные новому замыслу сюжет, композиция и

образы пьесы С.Вургунa носят несколько иной характер, в сравнении с поэмой Низами. Фархад Вургунa выдвигается на первый план. Он не только юноша-каменотес, который способен сдвинуть с места горы, но одновременно отважный защитник Азербайджана и великий зодчий. В пьесе С.Вургунa, как и в поэме Низами, Хосров и Ширин – главные герои, но они получают новое истолкование. В поэме Низами Ширин любит Хосрова и хочет, чтобы он стал верным спутником ее жизни. В пьесе Вургунa Ширин любит как Хосрова, так и Фархада друга детства, отважного защитника Родины. У Вургунa Фархад и Хосров представлены не просто как соперники, а как враги. С целью более полной реализации своего замысла С.Вургун ввел в пьесу новых действующих лиц: отца Фархада Азер-бабу – выразителя народной мудрости и Мехин-бану – царицу Азербайджана, что позволило ему показать освободительную борьбу азербайджанского народа против иноземных завоевателей. Таким образом, в азербайджанскую драматургию пришел новый герой – Фархад, развивающий и дополняющий галерею положительных образов, созданных С.Вургуном.

Пьеса С.Вургунa «Фархад и Ширин», как и предыдущие, также вызвала большой общественный резонанс. В том же 1941 году, когда она появилась, был сделан ее подстрочный перевод на русский язык, принадлежащий С.Беглярбековой, а в 1943 году закончила свой поэтический перевод «Фархада и Ширин» Т.Стрешнева. Подстрочный перевод С.Беглярбековой послужил основой для художественного перевода пьесы на русский язык. Известно, что подстрочник (пусть даже самый добротный) не может заменить оригинала и дать о нем адекватное представление, так как в нем нет самого главного – поэтичности. С.Беглярбекова воссоздала стихи оригинала стихами подстрочника. Заметим и то, что хороший подстрочный перевод, соседствуя, зачастую оттесняет псев-

дохудожественные переводы, соперничает с ними.

Работая по подстрочнику, многие поэты и писатели создали немало образцов высокохудожественного переводческого искусства. Таковы, в частности, прекрасные переводы с азербайджанского Б.Пастернака, К.Липскеров, Н.Заболоцкого, В.Луговского, В.Звягинцевой, С.Шервинского, Н.Гребнева, А.Ахундовой и многих других. Среди них – и художественный перевод «Фархада и Ширин» Т.Стрешневой, сделанный по подстрочнику. О добротности работы С.Беглярбековой свидетельствует такой факт: художественный перевод пьесы, осуществленный на его основе, имел большой успех. Пьеса «Фархад и Ширин» в переводе Т.Стрешневой шла на сценах ряда русских театров России.

В дальнейшем Т.Стрешнева сочла нужным переработать свой перевод, для чего попросила новый подстрочник, который и был выполнен Илхамом Бадалбейли.¹ Сделанный на основе второго подстрочника художественный перевод «Фархада и Ширин» вошел в третий том трехтомного собрания сочинений С.Вургуна [6].

На наш вопрос к Т.Стрешневой, что заставило ее вновь взяться за перевод пьесы, она ответила: «Когда я сделала первый перевод «Фархада и Ширин» в 1943 году, мне было всего двадцать один год, я была молода, еще не вооружена историей, теорией и практикой художественного перевода. В первом переводе были промахи, в частности, много лишних слов, что снижало уровень моего перевода. Поэтому я сочла нужным переработать весь текст первого перевода». ² Одним из главных недостатков первого варианта перевода оказалось, на наш

---

¹ Подстрочный перевод «Фархад и Ширин», выполненный И.Бадалбейли не был нами обнаружен ни ЦГАЛИ (Центральный государственный архив литературы и искусства) России в Москве, ни в Институте рукописей им. М.Физули НАН Азербайджана.

² Личная беседа автора статьи с Т.В.Стрешневой.

взгляд, стремление перевести пьесу дословно, некоторая «боязнь» отойти от подстрочника. Давала о себе знать некоторая “раскованность” компонентов переводимого. А ведь известно, что перевод как творческий процесс предполагает динамическое воссоздание единого целого. Во втором варианте перевода этот недостаток ощущается гораздо меньше. Читателя привлекает волнующий лиризм повествования, утонченный и гибкий язык. Второй перевод Т.Стрешневой явился несомненной удачей, позволившей сохранить и донести до читателя художественно-эстетическую целостность подлинника. По нашему мнению, второй вариант был не просто переводом, а продолжением творческой работы над «Фархадом и Ширин», еще большим углублением переводчицы в замысел автора. О такой работе переводчика хорошо сказал А.Т.Твардовский: «Без любви, без волнения и горения, без решимости вновь и вновь обратиться к начатой работе, без жажды совершенствования - нельзя, как и в оригинальном творчестве, ничего сделать нужного и в поэтическом переводе» [15, 94].

Именно такое творческое и вдумчивое отношение к оригиналу позволило Т.Стрешневой добиться желаемого результата. Во втором варианте перевода «Фархад и Ширин» Т.Стрешнева сумела максимально приблизиться к подлиннику. Здесь немало страниц, коренным образом отличающихся от соответствующих страниц первого варианта перевода. Обратимся к примерам в оригинале и переводах:

*Baxın bu möhtəşəm gözəl hasara,
Bu böyük sənətə diz çöksün hamı.
Bu məclis, bu büsat, bu el bayramı
Qoy meydan oxusun qəsbkarlara!
Ucalsın yurdumuz öz hünərilə,
Halal zəhmətilə, alın tərİLə.*

*... Qoy bir də uyxusuz qalmasın vətən.
Düşmən atlarının ayaq səşindən!.. [7, 315].*

А теперь рассмотрим как переведены эти строки Т.Стрешневой во втором варианте:

*Глядите: эти купола и башни –
Величье духа, явленное нам.
Пусть праздник торжественное наше
Как погребальный хор звучит врагам!
Пусть родина могуществом гордится,
Не по напрасну пролит нами пот.
...Пусть крепость грозно высится на страже,
Нас сохраняя до конца времен! [6, 127].*

Слова «Величье духа, явленное нам», «Как погребальный хор звучит врагам!», «Пусть родина могуществом гордится» и др., усиливая речь Азер-бабы, придают отрывку возвышенную эмоциональную окраску. Это то новое, чего не было в первом варианте перевода, где этот же отрывок был переведен так:

*Взгляните на суровые твердыни
Великих стен. Перед искусством ныне
Преклонимся, друзья. Да сохранит
Страну огней незыблемый гранит.
Наш край родной – простор полей родимых!
Здесь радостен и честен мирный труд.
Не покладая рук, не утомимо,
Мы государство создавали тут.
...Здесь наше все, здесь все трудом добыто.
Да, страшен будет всенародный гнев,
Когда враждебной конницы копыта
Осмелятся топтать родной посев [8, 115].*

При сравнении приведенных отрывков из первого и второго с оригиналом нетрудно убедиться, что второй вариант перевода более близок к подлиннику. В первом было много лишних слов, ненужных повторов, затруднявших восприятие текста. При работе над вторым вариантом перевода возросшее мастерство переводчицы позволило ей найти необходимые слова соответствующие содержанию оригинала. Для подтверждения сказанного, сравним переводы Т.Стрешневой с подстрочником С.Беглярбековой:

*Взгляните на эту величественную прекрасную стену,
Пусть все преклонят колена перед великим
искусством,
Этот меджлис, это великолепие, этот народный
праздник
собрание-торжество
пусть поют отходную захватчикам
Послужат отходной; бросают вызов
Да возвысится наша родина собственной
мощью (уменьем, талантом)
Своим честным трудом, потом своего чела!
...Да не ведает больше родина бессонных ночей .
От топота копыт коней врагов [5, 1].*

При сопоставлении обоих вариантов перевода с оригиналом и подстрочником выявляется следующее: в первом варианте переводчица не по-настоящему сумела воспользоваться подстрочником, который давал возможность «войти» в стихию оригинала, максимально достичь его дух. С.Беглярбекова при переводе некоторых слов давала их синонимы или несколько вариантов перевода одной и той же формы (mәclis - меджлис, собрание; büsat - великолепие, торжество; qоу meуdan оxusun qәsbkarlara - поют отходную захватчикам, послужат отходной, бро-

сают вызов; ucalsin-возвысится, растет и т.д.). Подобных эквивалентов одного и того же слова, его синонимов в подстрочнике много, они дают переводчику возможность выбора наиболее верного слова, нужного в каждом конкретном случае. Однако в первом варианте своего перевода Т.Стрешнева не смогла воспользоваться такой, на наш взгляд, хорошей услугой подстрочника. Это объясняется, в основном, отсутствием необходимого поэтического и переводческого опыта у молодой переводчицы. Во втором варианте Т.Стрешнева – зрелый мастер стиха и перевода, сумела ликвидировать промахи, допущенные ранее, добиться верной передачи духа подлинника, который звучал на русском языке как оригинальное произведение. В этом отношении ей помогло знание истории азербайджанской литературы и поэзии С.Вургунна. Затрагивая именно подобные моменты в своей статье, П.Топер ссылается на интересные мысли М.Горького который подчеркивал, что «Переводчик должен знать не только историю литературы, но также историю развития творческой личности автора, только тогда он воспроизведет более или менее точно дух каждой книги... Требование - тяжкое, однако необходимое [16, 84].

В пьесе «Фархад и Ширин» С.Вургунна порой встречаются повторы, характерные для его поэтики и придающие ему особый оттенок звучания. В то же время эти повторы у него выполняют несколько функций, в частности изобразительно-выразительную, отражают настроения и чувства действующих лиц, создают эмоционально-экспрессивную окраску речи героев, несут смысловую, соединительную нагрузку. Повторы – полноправный элемент творческого стиля С.Вургунна. Поэтому так важно сохранить их в переводе на другой язык. В то же время «при воспроизведении лексических и синтаксических повторов от переводчика требуется изобретательность» [11, 107]. И, надо сказать, что Т.Стрешневой удалось про-

явить именно такую изобретательность.

Наряду с вышесказанным, при переводе поэтического текста очень важно передать национальную интонацию речи. К сожалению, в современной теории художественного перевода вопрос о способах и средствах воссоздания национальной интонации речи освещен недостаточно, хотя некоторые его аспекты рассмотрены в работах К.Чуковского, Р.Файзуллаевой, О.Бабаева, Н.Бабаевой и др. Этот вопрос требует более глубокого и всестороннего решения и изучения. Национальная интонация речи, связанная со спецификой характера народа, особенно ключевой является в творчестве С.Вургунa. Своеобразная национально-неповторимая интонация присуща и пьесе «Фархад и Ширин». Передать ее средствами русского языка – дело большой сложности. Ведь читатель при знакомстве с переводом должен ощутить всю самобытность поэтического творения С.Вургунa. Авторская интонация выступает в произведении как характерная особенность национального языка, через который выражаются тончайшие смысловые нюансы и модуляции, зафиксированные в идиоматике и синтаксисе [17; 4; 9; 12; 11]. В процессе работы над переводом пьесы «Фархад и Ширин» Т.Стрешневой в целом удается уловить «авторскую тональность», в русле которой звучат ее интонационно-смысловые образования.

Передача национальной интонации речи имеет свои трудности, связанные, в первую очередь, с различием языковых структур. В начале 40-х годов молодой переводчице не удалось преодолеть эту трудность. В первом варианте ее перевода бросается в глаза, например, употребление 15 и более слов вместо десяти в оригинале, что ведет к искажению авторской речи. Во втором варианте перевода таких длиннот уже не так много. Т.Стрешнева стремилась сохранить специфические художественные особенности, присущие творчеству С.Вургунa

на: простоту, гибкость, красочность и музыкальность его языка:

<i>Oyan, oyan, gözəl pəri!..</i>	<i>Солнце встало, пробудись!</i>
<i>Unut getsin bu qəmləri.</i>	<i>Позабудь тревожный сон</i>
<i>Oyan, öpsün ağ üzündən</i>	<i>Улетает ветер ввысь,</i>
<i>İlk baharın xoş səhəri</i>	<i>И тоску развеет он.</i>
<i>Oyan, oyan, gözəl pəri!..</i>	<i>Пери-пери, пробудись!</i>
[7, 331].	[8, 141].

Основа второго варианта перевода поэтессы – многоцветный, богатый и точный словарь. Известно, что всякий переводчик нуждается в огромном запасе синонимов, чтобы было из чего выбирать. В этом отношении Т.Стрешневой, несомненно, помогли многолетний переводческий опыт азербайджанской поэзии на русский язык, возросшее мастерство, которое, по ее словам, «приходит не сразу..., растет от книги к книге».

В одной из своих работ Н.Добролюбов писал, что переводчик «должен писать легко и свободно, чтобы при переводе воспользоваться всем богатством языка, чтобы не допустить ни одного неправильного оборота, ни одного нечистого выражения для ближайшей передачи мысли, находящейся в подлиннике» [10, 10].

Сравнительный анализ обоих переводов пьесы «Фархад и Ширин» и их сопоставление с оригиналом позволяют утверждать, что во втором варианте перевода Т.Стрешневой удалось в значительной степени приблизиться к этому требованию русского критика. Действительно, именно во втором варианте перевода пьесы С.Вургуня читается «легко и свободно». Факты свидетельствуют, о том что Т.Стрешневой пришлось долго и упорно трудиться, чтобы достичь этой легкости и свободы в адекватной передаче как формы, так и содержания подлинника. Особое значение приобретала

работа переводчицы над передачей средствами русского языка всего арсенала изобразительных средств, используемых С.Вургуном. Ведь при переводе сравнений, метафор, эпитетов и др. изобразительных средств следует учитывать национальные традиции, особенности того народа, на язык которого переводится произведение: «Афоризм, метафора, сравнение, эпитет, омоним и все другие образные обороты речи рождаются в национальной форме..., диктуемой законами языка, а содержание их отражает национальные особенности самой культуры и служит созданию характеров и повествовательной ткани произведения», – писал литературовед Вл.Россельс [13, 207].

Точное воспроизведение сравнений, эпитетов, метафор в переводе очень сложно, ибо для образного выражения своего отношения к тем или иным явлениям и понятиям каждый народ избирательно использует символы из окружающей его среды, из мира животных и птиц. Именно эти особенности отличают творчество С.Вургуна, в произведениях которого немало метафор и сравнений типа: “сеурана бənzəyir yerişî” («походка ее подобна джейрану»), “оуан, оуан gözəl pəri” («проснись, проснись, красавица – фея»), “...o azad mələk” («...этот вольный ангел») и т.д.

Во втором варианте перевода «Фархада и Ширин» переводчица стремилась по возможности сохранить весь арсенал изобразительных средств, которыми пользовался С.Вургун. Приведенные выше метафоры в целом удачно переведены ею: «походка лани... стан, как тополь стройный», «пери, пери, пробудись», «таких красавиц в мире мало» и т.д., и т.пр...

Все отмеченное однозначно доказывает, что перевод пьесы С.Вургуна «Фархад и Ширин» в целом (особенно второй) удался Т.Стрешневой, что в значительной степени послужил популяризации данного произведения азербайджанского автора среди русскоязычных читателей и зрителей.

Использованная литература

1. Аршаруни А. Поэтическая традиция и пьеса Самеда Вургуну. // В кн.: «Фархад и Ширин». Материалы к пьесе Самеда Вургуну. М.: ВТО, 1946, с. 6-13.
2. Ариф М. Избранное. В двух томах. т. 2. Баку, «Азернешр», 1973, 313 с.
3. Бутова К.С. Драматургия Самеда Вургуну. Дисс... канд.филол.наук. М., 1954, 233 с.
4. Виноградов В.С. Лексические вопросы перевода художественной прозы. – М., Изд. МГУ, 1978, 174 с.
5. Вургун С. «Фархад и Ширин». Подстрочный перевод. С.Беглярбековой ЦГАЛИ России, ящ. 8, ф. 656, 5, ед хр. 1961, машинопись, 190 л.
6. Вургун С. Собр. Соч. В трех томах, т. 3. М., «Худож. лит.», 1980.
7. Vurğun S. Əsərləri. Yeddi cilddə, с. 4. Bakı, “Elm”, 1988.
8. Вургун С. Пьесы Вагиф. Фархад и Ширин. Ханлар. М., «Искусство», 1950.
9. Гачециладзе Г. Художественный перевод литературные взаимосвязи. Изд. второе. М., «Сов. писатель», 1980, с. 38-49.
10. Добролюбов Н.А. Собр соч. В девяти томах. Т. 1. М.,–Л.: «Гослитиздат», 1961.
11. Любимов Н. Перевод – искусство. Изд. Второе дополн. М., «Сов. Россия», 1982, 128 с.
12. ПоповичА. Проблемы художественного перевода. М., «Высш. шк.» 1980, 199 с.
13. Россельс Вл. Перевод и национальное своеобразие подлинника // В кн.: Вопросы художественного перевода. М., «Сов. писатель», 1955, с. 259-309.
14. Скосырев П. Самед Вургун. Журн. «Новый мир». 1942, № 3.
15. Твардовский А.Т. Статьи и заметки о литературе. М., «Сов. писатель».
16. Топер П. Традиции реализма. // В кн. Вопросы художественного перевода. Сб. статей. М., «Худож. лит.», 1955, с. 59-67.

17. Федоров А. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы). М., «Высш. шк». 1983, 304 с.

Низами Тагисой

Частные соображения о некоторых вопросах переводов драмы Самеда Вургуня «Фархад и Ширин» на русский язык

Резюме

Ключевые слова: Вургун, драма, подстрочник, перевод, со-поставление, вариант, элемент, сохранение

В представленной статье детальному анализу подвергаются русские переводы пьесы С.Вургуня «Фархад и Ширин», осуществленные С.Беглярбековой (подстрочник) и Т.Стрешневой в разные годы. В результате детального изучения подстрочного и художественного переводов путем сопоставления с оригиналом выявляются успехи и неудачи каждого из переводов.

Nizami Tağısoy

Səməd Vurğunun “Fərhad və Şirin” dramının rus dilinə tərcümələrinin bəzi məsələləri ilə bağlı xüsusi mülahizələr

Xülasə

Açar sözlər: Vurğun, dram, sətri tərcümə, tərcümə, müqayisə, variant, element, saxlanılma

Məqalədə Səməd Vurğunun “Fərhad və Şirin” dramının müxtəlif illərdəki rus tərcümələri S.Bəylərbəyova (sətri tərcümə) və T.Streşnevanın tərcümələrinin hər ikisi orijinala müqayisəli şəkildə öyrənilir. Tərcümələrdən hər birinin bütün detalları orijinala qarşılıqlı şəkildə təhlil edilməklə onlardan hər birinin uğuru və uğursuzluğu üzə çıxarılır.

Nizami Tagisoy

**Private concerns about some translational issues in dramas
of Samad Vurgun "Farhad and Shirin" in Russian**

Summary

Key words: Vurgun, drama, string translation, interpretation, comparison, optional element, storage

In the present article are subject to a detailed analysis of Vurgun Russian translation of the play "Farhad and Shirin", respectively S. Beglyarbekovoy (crib) and T. Streshnevoy at different times. As a result of a detailed study of subtext and artistic translation in comparison with the original we have identified the successes and failures of each of the transfers.

Научн. сотр. **Офеля Исмаилова**
Институт Литературы им. Низами
Отдел мировой литературы и компаративистики
ismayilova-ofelya@mail.ru

САМЕД ВУРГУН – БЕССМЕРТНЫЙ ПОЭТ И ПЕРЕВОДЧИК

Самед Вургун–110

Литературные связи русского и азербайджанского народов, уходящие корнями в далекое прошлое, особенно окрепли и развились в XIX столетии. Прогрессивные представители азербайджанской интеллигенции, владевшие русским языком и глубоко понимавшие историческую роль русской классики, стремились приобщить к ней свой народ. Немеркнувшие имена великих русских классиков неизменно привлекали внимание культурной общественности Азербайджана, писатели всячески стремились к сближению и установлению с русскими писателями тесных творческих контактов. Идейная дружба азербайджанского и русского народов нашла своё яркое выражение в литературе.

Вопрос о литературных связях играет большую роль в истории азербайджанской литературы, особенно, в развитии общественной мысли в Азербайджане. Без изучения истории русско-азербайджанских литературных связей невозможно получить полное и правильное представление о наиболее интересном и значительном этапе истории азербайджанской литературы XX века. Один из выдающихся поэтов, писателей и прогрессивных деятелей Азербайджана Самед Вургун своей общественной деятельностью, поэтическими мыслями, идеями и стремлениями чрезвычайно обогатил и развил эти литератур-

ные связи.

Есть личности, которые появляются на Земле, чтобы быть хранителями немеркнущих духовных ценностей. К таким личностям и относится Самед Вургун! Жизнь этого большого поэта, пронизанная неукротимыми ветрами времени, неотделима от его творчества. Живой образ поэта, полный внутреннего огня и духовной силы, словно вылепленный гениальным скульптором, проступает сквозь намного пережившие его строки стихов. И вполне закономерно, что личность Самеда Вургунна привлекает внимание современников и потомков, властно влечёт к себе мастеров слова, которые посвящают ему свои произведения.

Когда мы говорим об ушедшем из жизни поэте, то прежде всего в нашей памяти встают его стихи. Но помимо своего творческого вклада, поэты щедро дарят современникам сокровища своей души. Истинный поэт живёт среди людей и для людей. Таким был и Самед Вургун.

Он горячо любил свой народ, родную природу и одновременно жил интересами всего человечества. Его волновали и будничные заботы маленького азербайджанского селения, и глобальные проблемы литературы. Но всегда и везде он оставался поэтом, своим творчеством, своей вдумчивой критикой служившим укреплению и развитию литературных связей азербайджанского и русского народа.

«Он был горяч и в любви, и в ненависти, он не мог жить получувствами. Живой, деятельный характер не позволял ему остаться в стороне от жизни. Всё в нём возбуждало интерес: он любил водовороты и никогда не искал тихой пристани в буре. Он не умел подавлять в себе лучшие чувства и никогда не прятался за чужой спиной», – говорил о нём великий мастер слова, его друг Константин Симонов¹.

Ещё будучи студентом Московского университета Самед Вургун взялся за перевод романа «Евгений Онегин» А.С.Пушкина. Не владея в то время в полной мере русским языком, он просил некоторых профессоров этого вуза помочь ему в осуществлении этого замысла. До него переводами пушкинских произведений на азербайджанский язык занимались Фиридун бек Кочарли, Аббас Саххат, позднее известные писатели республики Расул Рза, Микаил Мушфиг, Энвер Мамедханлы, Микаил Рзакулизаде и другие. К тому времени уже были переведены на азербайджанский язык «Капитанская дочка», «Цыгане», «Арап Петра Великого», «Борис Годунов», «Бахчисарайский фонтан», «Станционный смотритель» и несколько стихотворений А.С.Пушкина. Эти переводы явились значительным событием в культурной жизни Азербайджана.

Непосредственным толчком к созданию перевода «Евгения Онегина» послужила подготовка к столетию со дня смерти А.С.Пушкина. По словам С.Вургуну, он отдал этому труду четыре года, «лучшие годы» своей молодости. Но, по существу, его работа над переводом длилась на протяжении двух с лишним десятилетий, он снова и снова возвращался к переводу, переделывал и шлифовал текст. Подойдя творчески к переводу, Самед Вургун не старался дословно и детально повторять оригинал, а стремился создать истинно художественное произведение на родном языке, передать дух переводимого произведения. Поэт ставил перед собой задачу огромной сложности: раскрыть перед читателями Азербайджана богатство содержания романа «Евгений Онегин», сохранить красоту его художественной формы, приблизить родного читателя к высоким идеям пушкинского гуманизма, передать его патриотические чувства, высокие моральные взгляды на жизнь и отношения людей.

Приступая к переводу романа, он испытывал подлин-

ное творческое волнение. В стихотворении «А.С.Пушкину» он писал:

*Учитель мой! Понял я с этого дня,
Что звание «Мастер» дают лишь за труд
Что это великое звание, но
Взыскательный долг налагает оно.²*

(подстрочный перевод с азербайджанского О.Исмаиловой)

Сама красота пушкинского творения – глубина идей и форма стиха, непревзойдённое совершенство языка увлекли Самеда Вургуну в его работе. Как писал сам поэт, «...в работе меня неотступно сопровождала одна мысль – избежать схематизма в переводе, сделать перевод живым, полнокровным, доступным и понятным азербайджанскому народу»³. Он настойчиво искал и находил азербайджанские лексические эквиваленты для богатого и выразительного языка пушкинской поэмы, сохранил сложную структуру оригинала, так называемую «онегинскую строфу». Труднее было передать размер стиха, так как азербайджанская форма «һеса вәзни» отсутствует в русском стихосложении. Переводчик тщательно выбирал размеры, наиболее близкие к ритмическому строю оригинала.

Самед Вургун внимательно относился также к лирическим отступлениям. Говоря о характере своей работы над переводом, он писал, что «в меру своих способностей я старался передать в переводе простоту пушкинского стиха, лаконизм его языка, огромное богатство мыслей и чувств, бессмертные афоризмы, образы и внешнюю форму строфы».⁴

Письмо Татьяны к Онегину ещё в 1932 г. совместно переводили на азербайджанский язык Микаил Мушфиг и Расул Рза. Сопоставление двух разных переводов этого письма даёт возможность установить, что работа Самед

Вургуну более близка духу оригинала.

Во время работы над переводом по-своему проявилось отношение Самеда Вургуну к героям А.С.Пушкина. По этому поводу он говорил: «Я сам симпатизировал некоторым героям. Например, судьба Ленского, его слова у меня сделаны очень тепло. Это не потому, что я хотел перевести Онегина холодно, но это получилось невольно. Когда я видел Ленского, я частично видел и свою судьбу, я в ранней молодости проиграл в любви, и его грусть и печаль я как бы ощущал сам»⁵. Говоря об образе Татьяны, поэт так пишет: «Пушкинская Татьяна явилась для меня открытием огромного значения. Познав этот образ, я понял весь абстрактный, отвлечённый характер многих образов в восточной поэзии. Я как бы увидел эти образы по-новому. При всей прелести образа Лейли, воспетой Низами и Физули, этот образ прекрасен лишь как дитя поэтической фантазии»⁶. Поэтому читая роман на родном языке, мы и находим много общих черт в образах Татьяны и Ленского («Евгений Онегин»), Умай и Джалала («Комсомольская поэма»).

Искусный поэт-переводчик Самед Вургун ярко раскрывает перед читателем картины жизни «великосветского общества», того общества, которое воспитало и создало Онегина. Переводчиком с предельной точностью переданы детали французской кухни и пристрастие к ней светской молодёжи. Жизнь трудовой части населения противопоставлена ленивому времяпрепровождению молодого франта. Переводчик до мельчайших подробностей, с большим мастерством рисует полусонного светского человека, только к утру возвращающегося с бала.

Самед Вургун на азербайджанском языке сохраняет не только точный смысл, но и весь поэтический строй стиха, его ритмику, музыкальность. В передаче бытовых сцен С.Вургун, так же, как и А.С.Пушкин, близок к народному языку. В разговоре Татьяны с няней он

особенно полно раскрывает всю глубину пушкинского лиризма. Такие слова, как «моя голубка» («qizum»), «дитя моё» («au bala»), подчёркивают невинность и красоту внутреннего мира героини, горячую любовь к ней няни. Таня отвечает такими же ласковыми словами: «дорогая няня» (caп пәпә). У Вургунa няня напоминает добрую азербайджанскую женщину из народа. Язык её полон нежных, тёплых интонаций.

Разумеется, некоторые места перевода имеют свои недостатки. Так, в строфах, где идёт речь о национальных русских праздниках, связанных с христианской религией, Самед Вургун допускает неточности. Картины, описывающие русские старинные обычаи, также неточны. Некоторые тонкости пушкинских намёков на бесправное положение крепостных переводчиком опускаются. Однако достоинства перевода перевешивают эти неточности, которые нисколько не умаляют роль поистине настоящего подвига азербайджанского переводчика, воссоздавшего на родном языке это бессмертное творение великого Мастера. Даже после завершения перевода Самед Вургун не расстанется с Пушкиным, с его героями. Эти образы впоследствии появляются в его произведениях «Комсомольская поэма», «Вагиф», «Басти», в стихотворениях «В честь великого поэта», «Москва» и т.д.

Жизнь человека теряет свой смысл, если она бездуховна. О Самеде Вургуне много написано, его творчество широко и многокрасочно отражено в литературе, и поэтому его имени не грозит забвение. Поэзия Самеда Вургунa – неиссякаемый родник, окрыляющий и совершенствующий человека. Его стих открывается всеми волшебными гранями и сведущим людям, и простому народу.

Поэтическая лира Самеда Вургунa глубоко национальна, его немеркнущая звезда будет сиять вечно!

Литература

1. Симонов К. Журн. «Литературный Азербайджан», 1953, № 7, с. 27.
2. Вургун С. Избранные сочинения в 2-х томах. Баку, 1959, т. 1, с.15.
3. Журн. «Новый мир», № 1, 1937, с. 27.
4. Вургун С. Наш учитель и друг. Журн. «Дружба народов», № 3. 1949, с. 137.
5. Журн. «Дружба народов», 1949, с. 136.
6. Там же, с. 137.

Ofelya İsmayılova

Səməd Vurğun – ölməz şair və tərcüməçi

Xülasə

Məqalədə Azərbaycan və rus xalqlarının ədəbi əlaqələrindən və bu əlaqələrdə tərcümənin rolundan söhbət açılır. Ölməz şair və tərcüməçi Səməd Vurğun hələ Moskva Universitetində tələbə olarkən dahi şair A.S.Puşkinin “Yevgeni Onegin” romanını Azərbaycan dilinə çevirməyə başlamış və uzun illər bu işi davam etdirmişdi.

Məqalədə şairin Puşkin qəhrəmanlarına münasibəti, onların yetişməsində cəmiyyətin rolu, bu cəmiyyətin adət-ənənələri dəqiqliklə oxuculara çatdırılır. Bu qəhrəmanların sonradan Səməd Vurğunun “Komsomol poeması”nda, “Vaqif” dramında və bir sıra şeirlərində rast gəlinməsi maraqlıdır.

Ofelia Ismayilova

Samad Vurghun – immortal poet and translator

Summary

In this article the literary connections between the Azerbaijani and Russian nation's and the role of the translation of those are investigated. Already even when being a student at the Moscow University did the immortal poet, Samad Vurghun, start the process of

translating the work of A.S.Pushkin's "Eugene Onegin" into the Azeri language, which was to last several years before being finished.

This article sheds light not only to the relationship the poet had towards the various characters in Pushkin's pieces but delivers to the reader with exact clarity exactness the role the society of that period played in the development of those characters and a thorough description of the traditions and customs of this same society. It is interesting to note that many aspects of those characters and similarities that Samad Vurghun studied can later be discovered in the characters of his own works, such as in the "Comsomol poem", "Vaqif" drama and several other poems.

E.i. Mərcan Sabir qızı Sofiyeva
Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutu
mercan.sofiyeva@mail.ru

SƏMƏD VURĞUN VƏ BÖYÜK BRİTANIYA ƏLAQƏLƏRİ

Azərbaycanın böyük yazıçısı Səməd Vurğun SSRİ Ali Sovetinin nümayəndə heyəti ilə birgə 1947-ci ilin mart ayında Böyük Britaniyaya səfər edir. Səfər zamanı o, İngiltərənin bir çox tarixi abidələri, muzey və mədəniyyət nümunələri ilə tanış olur, İngiltərə maarif naziri, bir sıra rəsmi şəxslər, ingilis aktrisa Valori Xabsonla görüşü olur. Nümayəndə heyətinin səfərinin sonu möhtəşəm ziyafət məclisi ilə bitir. Həmin ziyafət məclisində şair çıxış edir.

Qeyd etmək istərdik ki, S.Vurğunun Londondakı çıxışının mətni əlimizdə yoxdur. Şairin ev muzeyindəki şəxsi arxivində aparılan böyük axtarışların nəticə verməməsi böyük təəssüfümüzlə səbəb oldu. Əslində şairin bu nitqinin əlyazması Azərbaycan Böyük Britaniya ədəbi əlaqələrinin inkişafında əhəmiyyətli məxəz ola bilərdi. S.Vurğunun demək olar ki, bütün çıxışlarının mətninin əlyazması onun şəxsi arxivində mövcuddur. Lakin bu çıxışın mətninin belə bir müəmmalı şəkildə itməsi araşdırmaları digər istiqamətə yönəltdi. Sualların cavabını şairin yaradıcılığına müraciət edərək aydınlaşdırmağa qərar verdik. Bu zaman bizə onun həmin təntənəli məclisə həsr etdiyi “Ziyafət” şeiri və dostu, həm də səfər yoldaşı böyük rus yazıçısı Konstantin Simonovun “Dostum Səməd Vurğunun Londondakı ziyafətdə nitqi” şeiri bu çıxış mətninin mövcud olmaması səbəbləri haqqında ətraflı məlumat vermiş oldu.

K.Simonovun bu şeirində şairin Londondakı ziyafət kürsüsündən dünyaya yayılan gur səsi, romantik portreti realist bir qələmlə şeirdə həkk olunmuşdu. S.Vurğun sovet dövründə

yeganə şair idi ki, xaricdəki, Londondakı təsirli və qaynar çıxışına poema həsr edilmişdi. K.Simonovun məşhur şeiri həm də "Vurğunlu tribuna" obrazını rus poeziyasında da yaratmış oldu.

S.Vurğunun imperialist qüvvələrə qarşı olan münasibəti, nifrəti hər iki şeirin hər bəndində özünü kəskin şəkildə biruzə verir. S.Vurğun "Ziyafət" şeirində yazır:

*Məni qınamayın ağırdır dostlar,
Qatillər evində məclis keçirmək,
Hər düşmən gözündə neçə hiylə var,
Onları duyduqca iyrənir ürək... [1, 241]*

Şeirin ümumi məzmununda dəvət keçirilən saray təsvir edilir, Çörçil və xanımın da iştirak etdiyi bu ziyafətdə ingilis xanımların və cənabların kahkəşanlı libaslar içərisində riyakar simaları təsvir olunur. Bu ziyafətdə böyük təmtəraq var. Mərmər döşəmələr üstə xalılar sərilmişdir. Müxtəlif yeməklər, rəngarəng şərəblarla dolu məclisdə "yel-pazəli xanımlar", "fraklı serlər" qədəhləri toqquşdurur, elçilərin şərəfinə sağlıqlar deyirlər. Lakin şair qəzəb içərisində və bilir ki, üstündə lordların rəqs etdiyi xalıları qəlbi odlara yanan hind qızının əlləri ilə toxumuşdur. Buradakı müxtəlif xörəklər, rəngarəng şərəblar zəncinin, həbəşin, afrikalının qanı və alın təri bahasına başa gəlmişdir. Milyonlarla afrikalı ona görə çalışır ki, bu cür ziyafətlərdə ağalar yesinlər. Müstəmləkə zülmü altında hələ də inləyən xalqların taleyi şairi dərinlən düşündürür.

*Xəyalı pəjmürdə, ürəyi səsə,
Yaxır hind qızının qəlbini odlar,
Onun toxuduğu xalılar üstə
Qol-qola tutuşub rəqs edir lordlar.*

*Xörəklər müxtəlif, şərəblar rəng-rəng,
Zəncinin, Həbəşin qanıdır onlar.*

*Afrika soyulur... Qan-tər təkərək,
Qul kimi çalışır orda milyonlar [2, 241].*

Beləliklə, şairin ziyafət şeiri bizə ingilis imperializmi və onun qaranlıq və qəddar siyasəti haqqında bir çox mətləbləri aydınlatmağa yardım edir. Sözsüz ki, şairin bu ziyafətdəki niqi də bu həqiqətlərdən qaynaqlanaraq öz ifadəsini tapmalı idi. Böyük rus ədibi Simonovun şeirindən elə bu parçaya nəzər salmaq kifayətdir ki, həmin çıxışının mətnini canlandırma bilək. Şeirdən məlum olur ki, S.Vurğun Azərbaycan xalqının vüqarını və yenilməzliyini xüsusi vurğulayır, eyni zamanda özünün ingilis imperializminə qarşı olan münasibətini də bu qısa mətndə kəskin ifadə etməyi bacarır. Onun bu nitqi gözlənilməz olur və əvvəlcədən hazırlanmış. Bu nitqi söyləməyi onun səfər yoldşları xahiş edir. K.Simonov yazır:

*Elə ki, tükəndi tamam səbrimiz
Səmədə üz tutub söylədik ki, biz:
– Səməd bir nitq eylə ucalt səsinə,
Sən bu məlunların poz nəşəsini [3, 203].*

Simonov Səmədin çıxışını təsvir edir və yazır:

*Ölkəm qara Neftin yurdu olsa da,
Sizin ayağınıza o atılmamış.
Qəyyumsuz yaşayır bütün dünyada
Sizin sitilərə o satılmamış
Zəhmətkeş ellərin bir üzvü kimi
Yaşamaq şərəfdir bizim dünyada
Mənim dostum Səməd belə deyəndə
Onların üzünə baxırdım mən də .
Budur, baxışlarda kin və qorxu var.
Sanki “polis!” deyə bağıracalar...
Üzlər qıpqırmızı, baxışlar qara,
Bu nitq bir dağ çəkər sanki onlara... [4, 203]*

Əslində şairin bu nifrətinin hardan qaynaqlandığı məlum idi. Şərqdə, ümumiyyətlə dünyada mövcud olan ingilis müstəmləkə siyasətinin qəddar simasından nifrət hissi ilə danışan şairi ən çox narahat edən duyğu bu siyasətin bir qolunun da Güney Azərbaycanda apardığı məkrli əməllər idi.

*Qərbin üfqiündə bir bulud gəzər,
Əqrəbə, əfiyə, ilana bənzər.
Uzaq Şərq elinə qılsanız nəzər,
Könüllər zədəli və hicranlıdır [5, 64].*

Şairin “İngilis” şeirində söylədiyi könüllərin yarası və hicran ağrısı ikiyə bölünmüş Quzeyli, Güneyli Azərbaycan həsrətini, Azərbaycan harayını da dilə gətirirdi. S.Vurğunun qəlbindəki kin və nifrət hisslərini görən görkəmli rus ədibi Aleksandr Fadeyev London vağzalında ona müraciət edərək deyir: “Əziz Səməd! Sənin vətəninin ingilis imperialistlərinin tapdaladığı vaxtdan çox ötməyib. Sən isə indi onların arasında bizim böyük, əzəmətli xalqın nümayəndəsi kimi gəzirsən və onlar sənin qarşında quyuq bulayırlar” [6, 205].

S.Vurğunun ingilis imperialist qüvvələrin Şərqdə müstəmləkə siyasətini pisləyən həmin şeirində çox kəskin bir tərzdə ifadə olunmuş bir münasibət mövcuddur. Şair ingilisləri insan donuna girmiş iblis adlandıraraq yazır:

*Anlamaz cahanda nə vicdan, nə hiss
O, insan donunda qocaman iblis.
Çox da öyünməsin xain ingilis,
Mənim aslan könlüm dəliqanlıdır [7, 64].*

Səfər zamanı və qayıtdıqdan sonra S.Vurğun bu təəssüratların təsirində “Avropa xatirələri” başlığı ilə bir sıra şeirlər yazır və həmin şeirlər toplusunu növbəti nəşr olunan kitabına daxil edir. Şairin “Avropa xatirələri” sərlovhəsi ilə yazılan

şeyrlər silsiləsinə “Yer həsrəti”, “Təyyarə meydanı”, “Ana heykəli”, “London qarısı”, “Ziyafət”, “Yandırılan kitablar”, “Marksın heykəli önündə”, “Qoca şərqə gün doğur” və digərləri daxildir. Əslində yaradıcılığının böyük bir hissəsini vətən, sevgi, təbiət, gözəllik mövzusu üzərində quran Səməd Vurğunun bu şeyrlərində Avropanı xüsusilə imperialist Avropanı bir yırtıcı, qaniçən, siyasi maska geyinmiş insanqdan get-gedə uzaqlaşan, qəddarlaşan, sevgisizləşən bir qara qüvvə kimi təqdim etmiş və bu obrazı yaradarkən hətta nifrət hissini belə gizlətməkdən çəkinməmişdir.

İngilis siyasi dairələrini və müstəmləkə siyasətinin S.Vurğun yaradıcılığında mənfi bir obraz kimi əks olunmasına baxmayaraq o, bu xalqın yaradıcı şəxsiyyətlərini daim hörmət və ehtiram hissi ilə yad etmiş və ümumbəşəri mədəniyyət nümunələrini sevə-sevə təbliğ etmiş, Şekspir, Bayron yaradıcılığını hər zaman öyrənmiş və yaradıcılığında bəhrələnmişdir. Zeynal Xəlil yazır ki, “O dramaturgiyada Şekspirə, şeirdə Puşkinə səcdə edirdi” [8, 82].

Dahi şəxsiyyətlər yetişdirən ingilis xalqının görkəmli nümayəndələrinin bəşər tarixinə verdiyi töhfələri xatırladan şair bu günkü Britaniya haqqında çox böyük təəssüb hissi ilə “Bəstəkar” şeirində yazır. O, bu gün bütöv Avropanın milli mədəni-mənəvi həm də insani dəyərlərin itirildiyi bir böhran dövrü yaşadığını xüsusilə qeyd edir.

*Zülmət qanad gərmiş Avropaya bax!
Artıq nə Betxoven, nə də Bayron var.
Göyün qəfəsinə sığmayır torpaq,
Qurtuluş axtarır dustaq arzular... [9, 194]*

Bu gün S.Vurğun bütün dünyada tanınır və şairin yaradıcılığı demək olar ki, bütün dünyada öyrənilir və əsərləri tərcümə olunur. Bu bərdə görkəmli alim, professor Qəzənfər Paşayevin bir yazısı xüsusi əhəmiyyətə malikdir. “Səməd Vurğunun dünya şöhrəti” adlı məqalədə şairin yaradıcılığının

Amerika, Avropa, xüsusilə Şərqdə öyrənilməsi məsələsi araşdırılır. Görkəmli alimin Amerikada olarkən Arizona Universitetinin professorları Sesil Robinson və Ciin Faustla görüşünün tarixçəsi diqqətəlayiqdir. Belə ki, professor Paşayev və Arizona universitetinin professorları S.Vurğun yaradıcılığını müzakirə etmiş hətta orijinal dildə onun yaradıcılığından nümunələr belə söyləmişlər [10, 3].

S.Vurğunu İngiltərədə də yaxşı tanıyırlar. Şairin hələ 1947-ci ildə Londonda çap olunmuş əsərlərinə də rast gəlinir. Görkəmli yazıçı Lui Araqon Səməd Vurğun yaradıcılığını əhəmiyyətini qeyd edərək yazır: "Səməd Vurğun müasir dünya və sovet ədəbiyyatının iftixarıdır" [11, 3].

S.Vurğunun ingilis dilinə tərcüməsi məsələsi də günümüzdə aktualdır. Müasir Azərbaycan poeziyası nümunələri də tez-tez ingilis tərcüməçilərinin diqqətini cəlb edir. S.Vurğunun, və başqalarının əsərlərinin ingilis dilinə tərcüməri bu cəhətdən maraqlıdır.

Ümumiyyətlə, S. Vurğunun yaradıcılığına müraciət edən bütün tərcüməçilər, o cümlədən onun şerlərini rus dilinə çevirən Adalina Adalis də şerlərdəki ritmik xüsusiyyətləri saxlamaq çətinliyi ilə üzləşmişdir: "Türk şer quruluşu formaca rus şerindən çox fərqlənir. Lakin mən ritmik bənzətmədən istifadə edib şerləri ənənəvi formadan sərbəst formaya çevirərək ritmik yaxınlığa nail olurdum". S.Vurğunun özü "Azərbaycan" şeirinin rusçaya A.Adalis tərəfindən tərcüməsini yüksək qiymətləndirirdi: "Mən demirəm ki, o, məni dəqiq tərcümə edir, lakin o həmişə mənim işlədiyim materialdan, mənim ilhamımdan qidalanır. Mən istəyirəm ki, şerim rus dilinə tərcümədə orijinaldakı kimi güclü olsun. "Azərbaycan"ın tərcüməsini götürək. Mənim bu şerim populyardır. Bunun sirri nədir? Adalisin tərcüməsində sözün hərfi mənasında dəqiqlik yoxdur, lakin orada mənim vətənpərvərlik ruhum var, Azərbaycana məhəbbətimin alovu var..." [12].

Səməd Vurğunun "Azərbaycan" şeirini ingilis dilinə çevirmiş tərcüməçilərdən Herber Marşal, Piter Tempest, Qladis

Evans, Valter Meyi göstərmək olar. Hər bir tərcüməçi şeiri özlərinə məxsus tərzdə ingilisdilli oxuculara çatdırmışlar.

Böyük sənət nümunələri heç bir sərhəd tanımır. Sözsüz ki, S.Vurğun kimi böyük bir ədibin yaradıcılığı hər zaman aktual olaraq qalacaq və seviləcək. Bu səbəbdən də şairin yaradıcılığı sərhədləri aşaraq həmişə dünya dillərinə tərcümə olunacaq, oxunacaq və qəlbləri fəth edəcək.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Səməd Vurğun. Seçilmiş əsərləri, I cild. Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı. Bakı, 1954.
2. Səməd Vurğun. Seçilmiş əsərləri, I cild. Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı. Bakı, 1954.
3. Teymur Əhmədov. Səməd Vurğun. "İşıq", Bakı, 1986.
4. Teymur Əhmədov. Səməd Vurğun. "İşıq", Bakı, 1986.
5. Səməd Vurğun. Seçilmiş əsərləri, I cild. "Şərq-Qərb", Bakı, 2005.
6. Teymur Əhmədov. Səməd Vurğun. "İşıq", Bakı, 1986.
7. Səməd Vurğun. Seçilmiş əsərləri, I cild. "Şərq-Qərb", Bakı, 2005.
8. Teymur Əhmədov. Səməd Vurğun. "İşıq", Bakı, 1986.
9. Teymur Əhmədov. Səməd Vurğun. "İşıq", Bakı, 1986.
10. "Ədəbiyyat" qəzeti. 18 sentyabr 2009.
11. "Ədəbiyyat" qəzeti. 18 sentyabr 2009.
12. С.Вургун. «Речь на заседание правления Союза писателей, 2 октября 1943г». Литературная газета, 2 июль 1971г.

İradə Əlibala qızı Yusifova
Nizami adına Ədəbiyyat
İnstitutunun dissertantı

AZƏRBAYCAN-RUS ƏDƏBİ ƏLAQƏLƏRİNDƏ SƏMƏD VURĞUNUN ROLU

Açar sözlər: Səməd Vurğun, poeziya, dostluq əlaqələri, ədəbi əlaqələr, ideologiya, ümumxalq məhəbbəti, xalq şairi

Ключевые слова: Самед Вургун, поэзия, узы дружбы, литературные связи, идеология, всенародная любовь, народный поэт

Key words: Samed Vurgun, poetry, friendly relations, literary connections, ideology, nationwide love, people's poet

Bütün yaradıcı insanların arasında özünün möhtəşəmliyi, əzəməti ilə seçilən elə simalar vardır ki, onlar heç vaxt unudulmur və zaman keçdikcə onların dəyəri azalmır, əksinə öz böyüklüyü və yaradıcılığının ümumbəşəri məziyyətlərinə görə adlarını xalqların mədəniyyət tarixinə qızıl hərflərlə daxil edərək, öz layiqli yerlərini tuturlar. Belə simaların arasında öz zəhməti, sonsuz məhəbbəti, dönməz əqidəsi ilə seçilən Azərbaycanın görkəmli xalq şairi Səməd Vurğun yüksək ideallı, ümumbəşər arzulu, insanlığın şairi olmuşdur.

M.Qorki, V.Mayakovski, xüsusilə də M.Şoloxovun dünyaya arenasında məşurlaşması heç də sovet ədəbiyyatının uğuru kimi dəyərləndirilmirdi. Ədəbi tənqidçilər tərəfindən onların yaradıcılığını sosrealizmin tələblərindən kənara çıxaraq, dünya təcrübəsinə əsaslanan fərdi istedad sahiblərinin yaradıcılığı kimi qiymətləndirilirdi [1].

Poetik mühitə bir qədər gec gələn, Moskvada Universitet təhsilindən sonra Səməd Vurğun (1929-1931) qısa bir zamanda yeni bir poetik yolun başlanğıcına qədəm qoymuşdur.

Böyük sovet şairi Nikolay Tixonov yazırdı ki, Azərbaycanda, şairlər ölkəsində, xalqın Nizami, Xaqani, Vaqif kimi şairlərə hörmət etdiyi bir məmləkətdə yüksək ad-san qazan-

maq, ürəkləri fəth etmək o qədər də asan deyildir. Görkəmli rus tənqidçisi V.Q.Belinski deyirdi: “Kökləri müasir həyatda olmayan hər cür poeziya, həqiqi varlığa işıq saçmayan, onu izah etməyən hər cür poeziya, işsizlikdən tapılan bir iş, vaxtı günahsız, lakin boş keçirmək, gəlin-gəlin və çöp-çöp oynamaq, avara adam olmaq deməkdir.” [2]

Bunun əksinə olaraq, Səməd Vurğun xalqın sevincinə və “bütün bəlalарına şərik olaraq” onun nəğməkarına çevrilmiş, xalqların xoşbəxtliyi, səadəti, beynəlmiləl və inqilabi birliyi, ümumxalq azadlığı uğrunda öz yaradıcılığı ilə mübarizə aparmış və yüksək bədiiliklə tərənnüm edərək Azərbaycan xalqının və dünya xalqlarının sevimli şairlərindən biri olmağı bacarmışdır.

Səməd Vurğunu yaradıcılığının ümumbəşəri keyfiyyətlərinə görə Dante, Servantes , Şekspir, Hüqo , Rustavelli, Fizuli, Nəvai, Taqor, Tolstoy, Qorki kimi dahilərlə yanaşı duran şəxsiyyət hesab edirlər [3].

Şairin ilk çap əsəri olan "Cavanlara xitab" şeiri 1924-cü ildə Tiflisdə çıxan "Yeni fikir" qəzetində dərc olunmuşdur. Moskvadakı təhsil illərində o, fəal yaradıcılıqla da məşğul olmuşdur. Həmin illər yazdığı siyasi məzmunlu və lirik şeirlər onun 1930-cu ildə çap olunmuş "Şairin andı" adlı ilk kitabında toplanmışdır. 1930-1940-cı illər Vurğun istedadının çiçəklənməsi və yüksəlişi dövrü olmuşdur. 1934-cü ildə şairin "Könül dəftəri" və 1935-ci ildə "Şeirlər" adlı kitabları nəşr olunmuşdur.

Səməd Vurğunun şeirləri, poemaları, dramları dünyanın çoxlu dillərinə tərcümə olunmuşdur. 1935-ci ildə Səməd Vurğunun rus dilində ilk “Şeirlər və poemalar” kitabı dərc olunmuşdur. 1939-cü ildə “Səhər nəğməsi” adlı şeirlər toplusu çapdan çıxmışdır. Daha sonra 1942-ci ildə “Xoşbəxtlik uğrunda”, 1948-ci ildə isə “Seçilmiş əsərləri”, 1949-cı ildə “Избранное”, 1950-ci ildə “Şeirləri və poemaları”, “Kommunizmi tərənnüm edirəm”, “Piesləri” adlı kitabları çapdan çıxmışdır.

1946-cı ildə şairə “Əməkdar incəsənət xadimi” adı verilmişdir. Azərbaycanın ilk xalq şairi (1956), iki dəfə Stalin mükafatı laureatı (1941, 1942) və 2 dəfə Lenin Ordeni kavaləri və s. kimi orden və medallarla təltif olunmuş, Azərbaycan Yazıçılar İttifaqının sədri (1941-1948), Azərbaycanın Xarici Ölkələrlə Mədəni əlaqə Cəmiyyətinin sədri, 1945-ci ildə Səməd Vurğun Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının həqiqi üzvü seçilmiş, Azərbaycan SSR EA-nın akademiki (1945) və vitse-prezidenti (1954-1956) kimi yüksək vəzifələrdə fəaliyyət göstərmişdir.

Səməd Vurğun Sovet İttifaqı Ali Sovetinin deputatı seçilmiş, 1946 cı ildə SSR nümayəndə heyətinin tərkibində İngiltərəyə getmişdir. Kapitalizmin həqiqətləri ilə yaxından tanış olmuş və öz əsərlərində gerçəklikləri tərənnüm etmiş və qəzəblə imperialistləri, yeni-yeni müharibələr qızıqsıranları nifrətlə tənqid atəşinə tutmuşdur. Bu səfərdən doğan təəsüratlar “Kommunizmi tərənnüm edirəm” şeirlər adlı kitabında öz əksini tapmışdır.

1947-ci ildə SSRİ Ali Sovetinin deputatları heyətində Avropaya səyahət edən, Londonda rəsmi dövlət görüşlərində olan şair Azərbaycan poeziyası tarixində ilk dəfə dünyaya geniş pəncərə açmış məşhur “Avropa xatirələri” şeirlər silsiləsini yaratmışdır.

1948-ci ildə Vrotslavda (Polşada) keçirilmiş sülhün müdafiəsi ilə bağlı Ümumdünya Mədəniyyət Konqresinin iştirakçısı olmuşdur. 1950- ci ildə isə Səməd Vurğun Sovet Sülhü Müdafiə Komitəsinin üzvü seçilmişdir.

Sovet ədəbiyyatı və teatrı inkişafı yolunda böyük xidmətlərinə görə Səməd Vurğun “Qırmızı Əmək Bayrağı” ordeni, “Şərəf nişanı” ordeni, “Qafqazın müdafiəsinə görə”, 1941-1945-ci illərdə “Böyük Vətən Müharibəsində Şərəfli Əməyinə görə” medalı ilə təltif olunmuşdur. Böyük Vətən müharibəsi illərində şair bəşəriyyətə fəlakətlər gətirən müharibənin səbəb və nəticələrini düşünərəkən fəlsəfi mühakimələr çıxararaq şərə, ölümə, fəlakətə son qoymaq, bəşəriyyəti əbədi səadətə qovuş-

durmaq məsələsinə toxunmuşdur. Səməd Vurğunun

*“Bilsin ana torpaq, eşitsin vətən,
müsəlləh əsgərəm mən də bu gündən!”*

misraları çox qısa bir zamanda müharibə dövrünün ədəbiyyat cəbhəsinin devizi funksiyasını yerinə yetirmişdir.

Səməd Vurğunun müharibədən sonrakı dövr yaradıcılığı da çox məhsuldar olmuşdur. Şair bir-birinin ardınca "Muğan" (1948), "Aygün" (1950-1951) və "Zamanın bayraqları" (1952) poemalarını qələmə almışdır.

Səməd Vurğunun əsərləri çoxmillətli sovet ədəbiyyatının Qızıl Fonduna daxil edilmişdir. Onun əsərləri daim oxucular tərəfindən sevilərək oxunur. Bütün Yer kürəsini dolaşan rus şairi Nikolay Tixonov qeyd edirdi ki, Səməd Vurğunun şeirləri bütün respublikalarda, Şimalda və Cənubda, Moskvada, Leninqradda, Sovet İttifaqının hüdudlarından çox-çox uzaqlarda, Şərqdə və Qərbdə sevə-sevə oxunur və geniş yayılmışdır.

Onun çoxlu sayda məşhur dünya ədibləri ilə dostluq münasibətləri olmuşdur. Görkəmli şair haqqında çoxlu şeirlər, oçerklər, məqalələr, poemalar, xatirələr yazılmışdır. Onların Səməd Vurğun haqqında söylədiklərini oxuduqca hər bir Azərbaycanlının ürəyi iftixar hissi ilə döyünür. Lui Araqon (Fransa), Uolter Mey (İngiltərə), Bilfrd Brants (Almaniya), Xorxe Espinosa (İspaniya), Nazim Fikret (Türkiyə), Aleksandr Fadeyev, Mixail Aleksandroviç Şoloxov (Rusiya), Konstantin Simonov, Nikolay Tixonov, Maksim Rilski (Ukrayna), Qafur Qulam (Özbəkistan), Çingiz Aytmatov (Qırğızistan), Georgi Leonidze (Gürcüstan), və başqaları buna bariz nümunədir.

Görkəmli rus şairi Konstantin Simonov və Azərbaycanın əvəzedilməz şairi Səməd Vurğun özlərindən sonra gələcək, nəsle gözəl insani dəyərlər, münasibətlər, “yüksək yaradıcılıq ustalığı” məktəbi qoyub getmişlər.

Konstantin Simonovun Azərbaycan mədəniyyəti qarşısında xidmətləri çox böyükdür. Nizami və Xaqanidən başlayaraq, Səməd Vurğunadək bir çox klassiklərimizin əsərlərinin, habelə folklor abidələrimizdən müəyyən hissələrin yüksək sənətkarlıqla tərcümə edilib, rus oxucularına çatdırılmasında onun nailiyyətləri əvəzsizdir [4].

Səməd Vurğunu bütün dostları kimi görkəmli rus şairi K.Simonov da çox sevmiş, onunla yaxından dostluq etmiş, onun yaradıcılığı ilə fəxr etmişdir. Konstantin Şiminov Səməd Vurğunun dostlarını necə sevdiyini öz xatirələrində döndönə dilə gətirmişdir. Sevimli şair haqqında yazılan xatirələr, oçerklər, şeir və poemalar Səməd Vurğunun tərcümeyi-halı, poeziya qarşısında xidmətləri, yaradıcılığı, sənətkar şəxsiyyəti haqqında oxucuda ətraflı təsəvvür yaradır. Maraqlı xüsusiyyətlərdən biri də odur ki, bu əsərlərdə S.Vurğunun obrazı-xalqlar dostluğu nəğməkarı kimi təənnüm olunur, humanizm və beynəlmiləçilik onun xarakterinin başlıca cizgisi kimi göstərilir.

Səməd Vurğun Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının ilk üzvlərindən biri olmuş, ilk dəfə Azərbaycan Xarici Ölkələrlə Mədəni Əlaqə Cəmiyyətinin sədri seçilmiş, ilk Azərbaycan şairidir ki, dövlət xadimləri səviyyəsində xaricə səfərlər etmiş, SSRİ Sülhü Müdafiə Şurasının üzvü olmuşdur. İlk Azərbaycan şairidir ki, rəsmi şəkildə Azərbaycan Xalq şairi fəxri adına layiq görülmüşdür.

1948-ci ildə Polşanın Vrotslav şəhərində sülhü müdafiə edən mədəniyyət xadimlərinin Ümumdünya Konqresində iştirak edən şair poeziyaya “Zəncinin arzuları” kimi sənət incisi bəxş etmişdir. Konstantin Simonov “Zəncinin arzuları” haqqında demişdir ki, “Bu əsər bizim son illərdəki bütün poeziyamızın ən əhəmiyyətli nümunələrindən biridir.”

A.J.Adalis şair haqqında yazırdı ki, “Bu mənim tanıdığım ən şərəfli şairlərdən ən istedadlısı və həmçinin mənim tərcümə etdiklərimin də ən istedadlısı idi”. A.Fadəyev onun sənətinə pərəstiş etmişdir. Lui Araqon fəxr ilə yazmışdır, “...Sə-

məd Vurğun dünya və sovet ədəbiyyatının fəxridir. Səməd Vurğunun poeziyası insanlığa, bəşəriyyətin mədəni tərəqqisinə xidmət etmişdir”. Görkəmli gürcü şairi G.Leonidze yazırdı ki, “Mənim sevimli dostum Səməd Vurğun təkcə öz oxucularına deyil, bizə-sovet şairlərinə çox şey bəxş etmişdir”.

Moldaviyalı şair Yemiliyan Bukov onun haqqında “Səməd” poemasını yazmışdır. Türk şairi Nazim Hikmət də Səməd Vurğuna poetik misralar həsr etmişdir. Bolqar şairəsi Lilyana Daskalova Səməd Vurğuna “Şairin son gecəsi” adlı ballada həsr etmişdir. Rus şairləri tərəfindən Səməd Vurğunun əsərləri çox böyük ustalıqla tərcümə edilmiş və çoxmillətli sovet ədəbiyyatının mədəni irsinə daxil edilmişdir.

1936-cı ildə Moskvada Azərbaycanda Sovet hakimiyyəti qurulmasının on beş illiyi təntənəsində Aleksandr Fadeyev Səməd Vurğunu Mixail Şoloxovla tanış etmiş, elə o vaxtdan onların arasında səmimi dostluq münasibətləri yaranmışdır. Görkəmli rus yazıçısı Mixail Şoloxov Səməd Vurğunun şəxsiyyətini və yaradıcılığını yüksək qiymətləndirmiş, onunla bağlı xatirələrini yada salarkən, onun ölümünə çox təəssüfləndiyini bildirmişdir. Onun elə xarici görkəminin özünün bədi əsər üçün müdrik bir obraz olduğunu qeyd edir, gözəl və əvəzsiz insan olduğunu vurğulayırdı. Azərbaycan-sovet şeirindən ən çox Səməd Vurğunun əsərlərini, həmçinin onun rus dilində çap olunan bütün əsərlərini oxuduğunu söyləyirdi.

Moskva yazıçıları Səməd Vurğunu baxışlarının dərin, mənalı, düşündürücü olduğuna görə “Qafqaz qartalı” adlandırırdılar. Mixail Şoloxovla Səməd Vurğunun hər görüşündə Moskva yazıçıları onlara “Aha yenə də qartallar görüşdülər” – deyə zarafat edirdilər. (Mixail Şoloxovu böyük müəllim A.Serafimoviç yaradıcılığının ilk illərindən “Səhra qartalı” adlandırırdı) [5].

Görkəmli yazıçı-publisist Şəmistan Nəzirinin Veşenski-də Mixail Şoloxovla görüşündəki Səməd Vurğunla bağlı xatirələrini danışarkən, təəssüflə onu da qeyd edirdi ki, Azərbaycanı uzunömürlülər diyarı adlandırırlar. Amma Səməd

kimi oğulu torpağa vaxtsız verdiniz. Onun ölümü biz yazıçıların qəlbinə, ürəyinə dağ çəkdi. S.Vurğunun sovet yazıçılarının II Ümumittifaq qurultayındakı “Sovet poeziyası haqqında” elədiyi dərin məzmunlu məruzəsini unutmadığını söyləyirdi. “Səməd sovet poeziyasının nadir istedadlı nümayəndələrindən biri idi” – deyə kədərlənirdi.

Səməd Vurğunun yaradıcılığından danışarkən, onun bir tərcüməçi kimi də fəaliyyətini yüksək qiymətləndirmək lazımdır. Onun azərbaycanlı oxucularına hədiyyə etdiyi tərcümələr Puşkindən "Yevgeni Onegin", Qorkidən "Qız və ölüm", Rustavellidən "Pələng dərisi geymiş pəhləvan", Nizami Gəncəvidən "Leyli və Məcnun" indi də Azərbaycanda sevə-sevə oxunur və yüksək dəyərləndirilir.

Onun şeirlərini oxuyan, onun yaradıcılığı ilə tanış olan hər bir insan Səməd Vurğunun Vətəni Azərbaycana necə bağlı olduğunu, vətəninə necə sevdiyini və vətəninə xoşbəxt gələcəyi uğrunda, sülh uğrunda mübariz olduğuna bir daha əmin olur. Görkəmli sovet yazıçısı Rəsul Həmzətov Səməd Vurğun haqqında belə yazırdı: “Azərbaycan və Səməd Vurğun bir-birindən ayrılmazdır. Səməd Vurğun öz xalqının ən gözəl cizgilərini – sadəlik, cəsarət, ağıl, dərrakə və qüdrətli istedad sahibi olmasını özündə cəmləşdirmişdir. Azərbaycan poeziyasının ağ saçlı qartalı bizləri tərk etdi. Onu “Azərbaycan Sovet ədəbiyyatının atası və oğlu” hesab edirdilər.”

Konstantin Simonov yazırdı: “Səməd gözəl şair, mərd insan və sədaqətli dost idi. O, həqiqi xalqlar dostluğunun, şairlər arasındakı dostluğun nə demək olduğunu çox gözəl bilirdi. Məhz buna görə də ölkəmizin hər yerində və onun hüduqları xaricində Səmədin çoxlu dostları vardı...”

Sovet dövründə yeganə şair idi ki, xaricdəki, Londondakı çıxışına K.Simonov poema həsr etmişdi. Bütün keçmiş sovet məkanında poetik fikrin axtarışı hərəkəti və perspektivliyi haqqında manifesti II Qurultayda hesabat məruzəsini ona etibar etmişdilər.

Nəhayət, onun Londondakı ziyafət kürsüsündən dünyaya

yayılan gur səsi, romantik porteti realist bir qələmlə K.Simonovun “Dostum Səməd Vurğunun Londondakı ziyafətdə nitqi” adlı məhşur şeirin də öz əksini tapdı və “Vurğunlu tribuna” obrazını rus poeziyasında da yaratdı.

Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində “sovet epoxası” deyilən dövrün böyük poeziyasını yaradanların sırasına nəzər saldıqda, Səməd Vurğunun adını xüsusi ehtiramla xatırlayırıq. O vətənin və poeziyanın yaddaşında təkrarsız poetik şəxsiyyət, milli və beynəlmiləl ictimai xadim, elm və sənət təşkilatçısı, qeyri-adi şair, dramaturq, mütərcim və mütəfəkkir kimi yaşayacaqdır. Şairin özünün yazdığı kimi:

*– Məni yelkən kimi qərq etsə də dərjada zaman,
Vurğun öldü deməyin, bir əbədi sənəti var...*

Ədəbiyyat

1. Bədirxan Əhmədov “XX yüzil Azərbaycan ədəbiyyatı; mərhələlər, istiqamətlər, problemlər”, “Elm və təhsil”, Bakı-2015, səh. 329.
2. V.Q.Belinski, “Rus ədəbiyyatı klassikləri haqqında”, Bakı, 1954, səh. 343.
3. Qurban Bayramov “Vurğun poeziyası” Bakı-1976, səh. 3.
4. Фарида Велиханова, «Самед Вургун среди друзей-переводчиков», Баку-1986, стр. 179-180.
5. ““Səhra qartalı” ilə görüş”, “Ədəbiyyat və İncəsənət” qəzeti, 24 may 1975-ci il, səh. 4.

Ирада Юсифова

Роль Самеда Вургуна в Азербайджанско-русских литературных связях

Резюме

В данной статье рассматривается творчество Самеда Вургуна, речь идёт о его роли в азербайджанской советской лите-

ратуре, и освещаются дружеские связи поэта с русскими поэтами. В статье находит свое отражение поэзия и общественно-политическая деятельность Самеда Вургунна, его заслуги перед азербайджанской культурой и государством. В статье показывается всенародная любовь к Самеду Вургунну, автору величайших творений азербайджанской литературы.

Творческая дружба азербайджанского поэта Самеда Вургунна с выдающимися деятелями культуры России и внесла свой значительный вклад в развитие азербайджанско-русских литературных связей.

Irada Yusifova

**The role of Samed Vurgun
in Azerbaijan-russian relations**

Summary

In this article is investigated the creation of Samed Vurgun, talk about his place in Azerbaijan Soviet literature and elucidates his friendship relations. Services of Samed Vurgun to the culture and statehood of Azerbaijan with his poetry and social, political activities also reflected in this article. In this article it is also shown nationwide love to outstanding poet and it correlates with his immortality works.

People`s poet Samed Vurgun is the best example between the national friendship, world and Russian literature and with prominent figures friendship will be an example for future generations.

**“ZƏNCİNİN ARZULARI” POEMASINDA
SƏMƏD VURĞUNUN İFADƏ ETDİYİ
ÜMUMBƏŞƏRİ PROBLEMLƏR**

Səməd Vurğun poeziyası yalnız romantik fəlsəfənin deyil, eyni zamanda həyat fəlsəfəsinin, həqiqət fəlsəfəsinin təcəssümüdür. O, azadlıq və sülh nəğməkarı bütün zəhmətkeşlərin şairidir. S.Vurğunun yazdığı hər bir əsərində böyük bir vətəndaş qəlbinin çırpıntıları duyulur. Mənsub olduğu xalqın varlığı ilə fəxr edən şair onun eşqini məşəl kimi öz qəlbində yandırır. Vətənimiz Azərbaycanı dərin məhəbbətlə sevən şair vətənpər şair olmuşdur. Bu xüsusiyyət onun yaradıcılığının leytmotivini təşkil etmişdir. O, demək olar ki, bütün mövzulara müraciət edib, onu narahat edən ən xırda məsələləri belə qorxmadan, böyük cəsarətlə qələmə almışdır. Şairin yaradıcılığında Böyük Vətən müharibəsi dövrü xüsusi yer tutur. Müharibə illərində sənətkar 60-dan artıq şeir, bir neçə poema yazmışdır. Vətənpərvər şairin atəşli səsi ön cəbhədə, xəstəxanalarda, radioda daha əzəmətli səslənirdi. Bu illərdə Səməd Vurğun klassik irsə və dünya ədəbiyyatına böyük məhəbbətlə yanaşan bir sənətkardır. Onun Nizamidən, M.Qorkidən, Ş.Rustavelidən etdiyi tərcümələr öz bədii dəyəri ilə hər zaman yüksək qiymətləndirilir. Şairin ölməz əsərlərində müasirlərinin bugünü və gələcək arzuları, mübarizələri real və parlaq boyalarla əks etdirilmişdir. Alovlu bir məhəbbətlə, poetik ilhamla doğma torpağımızı, onun əsrəfi insanları tərənnüm edən, onların bədii portretini yaradan Səməd Vurğun özündən əvvəlki söz ustalarına dərin ehtiram bəsləmişdir. Şair M.P.Vaqiflə, N.Gəncəvi ilə yanaşı A.S.Puşkinin, U.Şekspirin, C.Q.Bayronun adını iftixarla çəkirdi, onların yaradıcılıqlarının qədir-qiymətlərindən iftixar hissi ilə danı-

şardı. Şair məqalə və çıxışlarında tez-tez ingilis və dünya ədəbiyyatının dahi nümayəndəsi U.Şekspiri yad edərdi.

Səməd Vurğun sənətinin şöhrət miqyası çox genişlənilib, dünya miqyasında söz sahibi olan insana çevrilərək, xalqımızın müstəqillik mənafeyini, azadlıq məramını beynəlxalq qurultaylardan dünyaya cəsarətlə bəyan etmişdir. 1943-cü ildə ABŞ-da keçirilən müharibə əleyhinə yazılmış ən dəyərli əsərlər müsabiqəsində şairin yazdığı "Ananın öyüdü" şeiri çox yüksək qiymətləndirilmiş və dünya ədəbiyyatında bu mövzuda yazılan ən qiymətli 20 əsərdən biri kimi Nyu-Yorkda çap etdirilərək hərbcilər arasında yayılmışdır. O, 1948-ci ildə Polşanın Vrotslav şəhərində keçirilən Mədəniyyət Xadimlərinin Ümumdünya Konqresinin iştirakçısı olmuş, konqresdən qayıtdıqdan sonra "Zəncinin arzuları" poemasını yazmışdır. Həmin il poema Polşada çap edilmişdir. Xarici səfərlərlə bağlı yazdığı şeirlərini Səməd Vurğun məşhur "Avropa xatirələri" adı ilə çap etdirmişdir.

Fikrimizcə, poemanın adındakı "arzu" və "zənci" məfhumları ədib tərəfindən gəlişigözəllik naminə seçilməyib. Bir qənaət paradoksaldır ki, Amerika arzusu Amerikada deyil, Avropada yaranıb. Bu ideya məhz Avropadan "Yeni Dünya"-ya aparılıb. Ona görə elmi ədəbiyyatda belə bir fikir tez-tez təkrarlanır ki, Amerika kəşf ediləndən çox-çox əvvəllər mövcud idi. Qərb sivilizasiyasının elə ilk dönəmindən insanlar "Qızıl Əsr" haqqında xəyallar bəsləyirdilər. Zaman keçdikcə dünyada baş verən proseslər nəticəsində məlum Amerika ideyası Amerika mifinə çevrildi, yəni insanların ürəklərindəki Amerika obrazı bir az da dərinləşdi. İlk dəfə qeydə alınan "amerikan arzusu" tərkindəki sənişinlərlə birlikdə burulğanlı dalğaların içiyə keçib okeanda qüdrətlə üzən nəhəng gəmi kimi təqdim edilib. Əzəmətli amerikan arzusu müstəqillik haqqında bəyannamənin təkrarsız sətirlərində həkk edilib. Elə müəlliflər var ki, amerikan arzusunu K.Marksın kommunist cəmiyyəti haqqında təlimi ilə bərabərləşdirirlər. İlk baxışdan belə bir cəhəti təsdiq etmək mümkündür ki, "amerikan ar-

zusu” son dərəcə unikal xarakterə malikdir. Lionel Trillingin fikrincə, “amerikalılar dünyada yeganə millətdir ki, arzusu ilə fəxr edir”. Mozes Mendelson hesab edir ki, “amerikan arzusu” termini yalnız Amerika tarixinin uzaq keçmişinə münasibətdə dəqiq mənaya malikdir: “İyirminci əsrdə “amerikan arzusu” anlayışı fikrimizcə, öz mənasını tam şəkildə itirib. Bu prosesdə o, ədəbiyyatdan da çıxdaş edilib və burada o, tarixi reminisensiyadan başqa bir şey deyildir”. Faktiki olaraq, burada “amerikan arzusu”nun müasir şəraiti, onun hansı şəraitdə təkamül etməsi və yavaş-yavaş “amerikan faciəsi”nə çevrilməsi sxemi unudulur. S.Vurğun isə hələ 20-ci əsrin 40-ci illərində “amerikan arzusu” adlı medalın əsas üzünü- amerikan faciəsinə gətirən həqiqətləri beynəlxalq kürsüdən milyonlara həyəcan nidaları ilə “hayqıran” Zəncinin timsalında cəsarətlə bəyan etmişdir.

Səməd Vurğunun mənzum poemasının baş qəhrəmanı zəncinin arzusu yuxarıda da izah etdiyimiz kimi əsl amerikan arzusundan xeyli fərqlənir. S.Vurğun bu poemasında amerikalı zənci obrazının nüvəsini yazmış, onun daxili-psixoloji durumunu qələmə almışdır.

“Zəncinin arzuları” ecazkar şəkildə yazılmış, emosional təsir gücünə malik bədii lövhələrlə zəngin məşhur mənzum poemadır. Burada şair dilimizin poetik üslubunun bütün imkanlarından istifadə edərək qəhrəmanın – zənci irqinə məxsus olan rəssamın füsunkar və üsyankar daxili aləmini, saf və zəngin mənəviyyatını, həyata baxışını, cəmiyyətdə mövqeyini, çətin taleyini təsvir etmişdir:

*Onun tutqun baxışında bulud gəzir, şimşək çaxır,
Bir pəhləvan gücü də var onun canlı biləyində.
Dönə-dönə göz gəzdirib insanlara yenə baxır,
Açılmamış bir kitab var onun dolmuş ürəyində...*

Eyni zamanda, istismar dünyasına, irqçilik nəzəriyyəsinə etirazını, imperializmin mənfur qayda və qanunlarına qarşı

məzlum müstəmləkə xalqlarının mübarizəsini inandırıcı, həyati bir kompozisiya boyu səciyyələndirmişdir.

*Od tutub alışır onun nəfəsi,
Üzündə rəqs edir boranlı bir qış,
Gözündən süzülür qəlbinin kini,
O açib tökdükcə qəlbindəkini.
Salonu titrədir sonsuz bir alqış.*

Şair kapitalizm şəraitində insanın alınıb satıldığını, alın təri axıdanların acınacaqlı vəziyyətə düşdüklerini təsvir etməklə yanaşı, müasir cəmiyyətdə əməyin tamamilə yeni məzmun kəsb etdiyini poetik boyalarla səciyyələndirmişdir. Hər bir insan canındakı gücü bir nöqtəyə cəmləməklə beynindəki planları həyata keçirməyə çalışır. Zəncinin qəmini, kədərini duyan şair yazır:

*O silib yaylıqla alın tərini,
Yenə varaqladı can dəftərini: –
Təhqirə çox dözdü babalarım, ah!..
Onların üzünə gülmədi sabah.
Gülmədi səadət, o gözəl pəri.
Eşqin, məhəbbətin xoşbəxt günləri.
Gülmədi zəhmətin, hünərin üzü,
Qul kimi aldılar, satdılar bizi...
Qılıncdan keçirdi bizi bu ağlar,
Lalə tək qızardı Amazon çayı.
Ah!.. Qırıb tükətdi bizi alçaqlar,
Nə qədər azalmış zəncinin sayı!
Aclıq da bir yandan öldürür bizi,
Ehtiyac qul eylər qəhrəmanı da...*

ABŞ üçün özgələşmə problemi aktualdır, çünki bu da özlüyündə “amerikan arzusu” adlı medalın tərs üzüdür. Bu, minlərlə sadə amerikalının, qəlbinin bütün gücü ilə amerika

arzusuna qovuşmaq istəyən insanların faciəsidir. Amerika vətəndaşı firavanlığa məhz yaşadığı konkret zaman çərçivəsində nail olmaq istəyir, bu faktın uzaq gələcəyə proyeksiya edilməsi, xoşbəxtliyə gələcəkdə nail olmaq cəhdi ona büsbütün yaddır. İndi əlində olan dəyərləri o, heç zaman adını və taleyini bilmədiyi uzaq gələcək nəsillər üçün qurban verməz. Səməd Vurğunun poemasında bədii əksini tapan zaman konsepsiyası hər bir irqin – ayrılıqda götürülmüş hər bir insanın dünyaya, zamana, mövcudluğa fərdi nöqteyi-nəzərdən yanaşmanın fərqi üzərində bərqərarlıdır. Keçilməz meşələrin qatı qaranlığında çatılan «sısqa» tonqallar personajın həyata münasibətinin zaman konteksti və fəlsəfəsi müstəvisində formalaşan detallıdır. Əslində bu tonqalları həyatı ziddiyyətlər burulğanından keçən insan yox, elə zamanın özü yandırır:

*Bir səyahət günlərində mən ac qalsam, susuz qalsam,
Bir aşxana qapısını ötənlərdən xəbər alsam,
"Sən qarasan..." sözlərini oxuyuram nəzərlərdə,
Deyin görək, ömrüm boyu necə dözüüm mən bu dərdə?
Qanunların qara hökmü belə yazır nə zamandır;
Şəhərlərə qonaq düşmək qaralara qadağandır.
Bəli! – dedi qara zənci, – vətən mənə bir qürbətdir,
Məni vaxtsız qocaldan da bu ayrılıq, bu möhnətdir!*

Yuxarıda qeyd elədik ki, Səməd Vurğun zənci xarakterini təsvir edir, burada «təsvir» sözü də yerinə düşür, Səməd Vurğun poemada lazımsız bütün təfərrüatları bir kənara qoyaraq yalnız xarakter yaratma işi ilə məşğuldur.

*Mən zənciyəm, həm də rəssam!
Otuz ildən bir az da çox övladiyam bu sənətin,
Məni yalnız insan deyil, bir də şair doğmuş anam!
Amerika, Yeni dünya! Mənim doğma vətənimdir,
Babamın ağ sümükləri çürümüşdür bu torpaqda...
Dəniz mənim, hava mənim, torpaq mənim, göy mənimdir!*

Bu proses mahiyyəti etibarilə o kənara tullanan əlavə, keçici, bəzən isə son dərəcə əhəmiyyətli detalları da ehtiva edir. Səməd Vurğun insan xarakterlərini yaradarkən, qəsdən son dərəcə məhdud bir dairədə fırlanaraq, daha böyük bir dairəni-xarakterlər qalereyasını yaratmağa müvəffəq olmuşdur. Şair ingilis parlamentinin üzvü Senator Teylerin simasında dollar ağalarının simasını ümumiləşdirmiş, Teyleri ədəbiyyatda paxıl, xam, hiyləgər adamların bənzədildiyi iblisə oxşatmışdır:

*O, kinindən büzüşdükcə bir yumağa dönür bəzən,
Elə bil ki, ilan kimi sıçrayacaq öz yerindən.
Qaraqabaq, yerəbaxan, gözü gömgöy, rəngi kürən...
O fitnələr övladının hiylə yağır sifətindən.
Cənab kimdir? – O, Teylerdir! Şlyapalı bir iblisdir!
Ürəyimdən səslər gəlir: – İngilisdirdir! İngilisdirdir!*

Şair Teyleri iblisə, ilana, qurda bənzətməklə oxucularda imperializmin fitnəkar ağalarına qarşı dərin nifrət, sonsuz qəzəb hissi oyadır:

*Elə bu vaxt göz qoyuram sağımdakı bir nəfərə.
O, tərləmiş çeşməyini sol əlilə düzəldərək,
Kinayəli baxışlarla diş qıcayır bir iblis tək,
Ayırmayır gözlərini o, zəncinin dodağından,
Bir qurd kimi dişlərini şaqıldadır zaman-zaman.
Gah bozarır, gah qızarır, üşütmələr var canında,
Kölgə kimi qara-qara əllər gəzir vicdanında...*

Şair zəncini qorxmazlıq, cəsarətlilik, qüvvətlilik rəmzi olan aslana, pələngə, habelə, dalğalarla pəncələşən adaya, açılacaq tüfəngə bənzədir:

*Zənci qızır aslan kimi, qabarmışdır tunc sinəsi,
Elə bil ki, dalğalarla pəncələşən bir adadır.
Qulaqlara lərzə salır bu natiqin qadir səsi –*

*Xəyalından nə keçirsə, yumruqları havadadır...
O, gəmirir zəncirini qəfəsdəki pələng kimi,
Ayaqdadır qara zənci açılacaq tüfəng kimi...*

Səməd Vurğunun yazdığı “Zəncinin arzuları” poemasının hər bir sətirində gələcəklə keçmişin zamanlar arxasından güclə eşidilməkdə olan uğultusu və səs-küyü qovuşaraq vahid bir mənanın – insanın taleyi haqqında həqiqətin formalaşmasına gətirib çıxarır. S.Vurğun hər bir təbiət hadisəsinə, insana, onun müxtəlif şərait daxilində etdiyi hərəkətlərə, sevdiyi görkəmli yazıçılara, onların uğur və faciələrinə münasibəti fərqli olsa da, məhz keçmişlə gələcəyin bir-birilə qovuşmasını təsvir edib. O, da insanın yeganə həqiqi mənasını və bu mənə ətrafında əsrlər boyu formalaşmaqda olan anlayışları – insanın öz həyatını, üsyanını və azadlığını var gücü ilə anlamağa çalışırdı. “Alber Kamü hesab edirdi ki, absurd dünyada doğulmuş insanın yeganə həqiqi mənası öz həyatını, üsyan və azadlığını yaşayıb mənalandırmaqdır. İnsan dilemmasının yeganə həllini ölümdə görmək – düzgün olmayan yolla getmək deməkdir. Həqiqi yol həyata, günəşə doğru aparan yoldur. Ölüm soyuğundan əbədi olaraq əzab çəkmək olmaz”. Amerikan həyatının anti-estetikliyi, təbii ki, estetikaya, həyatın hər bir anının gözəlliyinə laqeydlik yaradır. Daimi narahatlıq, uğur qazanmaq şansının əldən buraxılması qorxusu hardasa milyonlarla insanı hərəkətə gətirir, onlar bütün vasitələrə əl ataraq xüsusilə də irqi ayrı-seçkilik yaradaraq öz məqsədlərinə nail olmaq istəyirlər. İrqi fərqliliyin qoyulması tarixən bir sıra amillərlə əlaqələndirilmişdir. Onların içərisində ən əsas faktor məhz zəncilərin fiziki və bioloji imkanlarının avropalılardan daha üstün olması idi. Elə bu səbəbdən heç vaxt istilaçı avropalılar zənciləri sevməyib, əslində onların hakimiyyətə gəldikdən sonra daha da güclənəcəklərindən ehtiyat ediblər, hər zaman onları müxtəlif üsullarla alçaldıb və gənc nəslə zənci irqini lənətlənmiş irq kimi aşılایıblar. Səməd Vurğun da öz növbəsində bu acı reallığı görüb hiss edərək ürək yanğısı ilə zən-

cinin dilindən bu fikirləri söyləyib:

*Yatmağa nə yerim, nə yurdum vardır,
Üzümə bağlıdır mehmanxanalar.
Orda xumarlanıb yatan ağlardır,
Çünki qara doğmuş bizi analar...
Bəli... Qara doğmuş məni öz anam,
Siz də yaxşı baxın, qaradır dərim...*

Amerikan həyatının anti-estetikliyi bir tərəfdən spontan şəkildə, problem içində çabalayan miqrantların ümumi atmosferinin nəticəsi kimi, hər şeydən əvvəl yeni ölkədə sağ qalmaq zərurəti əsasında yaranmışdı:

*Aclıq da bir yandan öldürür bizi,
Ehtiyac qul eylər qəhrəmanı da...*

Bu insanların estetikaya meyli yox yerdən ola bilməzdi. XX əsrin əvvəllərindən etibarən bədii yaradıcılıqda dünyanı əks etdirmənin alternativ yolları axtarılır, bədii əks etdirmənin tipologiyası kəskin şəkildə dəyişirdi. Bu proses müəyyən mənada dövrün özünün spesifikası, o zaman baş verən hadisələrin dinamikası və digər mühüm məsələlərlə bağlı idi. O zaman Amerika cəmiyyətində “böyük depressiya” yaşanırdı, bu isə hər şeydən öncə cəmiyyətdə illər boyu gedən iqtisadi, ideoloji, siyasi və digər proseslərin yekunu olmaqla, ədəbiyyat və ümumən bədii təfəkkürdə qeyri-ənənəvi üslub meyillərinin yaranması, öz iradəsini digər hadisələrə diktə etməsi ilə nəzərə çarpırdı.

Səməd Vurğunun adı çəkilən bu mənzum poeması insan haqqında özünə məxsus himndir. Ümumilikdə götürdükdə o dövrün əsirlikdə olan qəhrəmanının əsas qayəsi, onun hərəkətlərinin əsas fəlsəfi mayası daha güclü şəkildə S.Vurğunun estetikasında ifadəsini tapıb. Səməd Vurğunun kəskin və üzde “qaynaşan” sosial məsələlərlə yaxından maraqlanması, ədəbi

təfəkkürə bu problemlərin həllində vasitə kimi baxması onun qələmində fəlsəfi dərinliyi artırırdı, istər-istəməz poema beynəlmiləl problem strukturuna yaxınlaşırdı.

O, heç bir formada ideallaşdırmadan sevimli qəhrəmanına – zənci rəssama simpatiya ifadə etməkdən çəkinmir, onun bu qəhrəmanlara rəğbəti üzdən asanlıqla oxunur və bu kimi hisslər açıq misralarla təqdim edilib:

*Artıq zənci tribunadan vüqar ilə düşüb enir,
Onun dolğun gözlərində min bir ümid şölələnir.
O, ölümə zəfər çalan bir xəstə tək ayılmışdır,
Onun səsi bu kürsüdən dünyalara yayılmışdır,*

Səməd Vurğun söz rübabından qopan tellərin hər biri hikmətli bir şeir məktəbidir. Bu isə adını iftixarla çəkdiyimiz, özünü hər an yad etdiyimiz böyük şairin bədii üslubunu dərinləndən öyrənməyə əsas verir. Nəticə olaraq, böyük sevinc hissi ilə qeyd edək ki, Səməd Vurğunu narahət edən müstəmləkə xalqları müasir dövrümüzdə müstəqillik bəyannaməsinin elan olunduğu azad və firavan respublikalar olmuşlar. Xüsusilə, bugün ABŞ-da yaşayan zənci irqinə məxsus olan vaxtilə Afrikadan qul məqsədi ilə Amerikaya gətirilmiş zəncilər ağlarla bərabərhüquqlu vətəndaş statusu almışlar. Hətta müasir ABŞ-ın prezidenti qaradərili afrikaəsilli Barak Obamanın olması heç də təsadüfi deyil. Fikrimizcə, hələ yarım əsrdən çox bir vaxt əvvəl zənci rəssamın timsalında Səməd Vurğunun ifadə etdiyi azadlıq arzuları bugün müasir dünya dövlətlərini rəsmi və qeyri-rəsmi şəkildə idarə edən zənci əsilli prezidentin Ağ Evin kürsüsündən – dünyanın ən ali siyasi kürsüsündən dünyaya bəyan etdiyi demokratiya ideyaları ilə üst-üstə düşərək eynilik təşkil edir.

Ədəbiyyat

1. Səməd Vurğun seçilmiş əsərləri. Beş cildlə. “Şərq-Qərb”, 2005.

ОГЛАВЛЕНИЕ

M.Əliyev – S.Vurğunun Quba Səfəri	3
M.Əliyev – Şair-müəllim Heybət Məftunun xatirələrindən	6
Г.Г.Абдуллабекова – Польские инспирации в творчестве Самеда Вургуна	8
L.Səmədova – A.S.Puşkinin “Yevgeni Onegin” poeması S.Vurğunun tərcüməsində	13
T.M.Шарифли – Азербайджанско-Украинские литературные взаимосвязи	22
Н.Тагисой – Частные соображения о некоторых вопросах переводов драмы Самеда Вургуна «Фархад и Ширин» на русский язык	28
О.Исмайлова – Самед Вургун – бессмертный поэт и переводчик	42
M.S.Sofiyeva – Səməd Vurğun və Böyük Britaniya əlaqələri	50
İ.Ə.Yusifova – Azərbaycan–rus ədəbi əlaqələrində Səməd Vurğunun rolu	57
Ş.Ç.Vəliyeva – “Zəncinin arzuları” poemasında Səməd Vurğunun ifadə etdiyi ümumbəşəri problemlər	66

ДЛЯ ЗАМЕТКИ

ДЛЯ ЗАМЕТКИ

ДЛЯ ЗАМЕТКИ

ДЛЯ ЗАМЕТКИ

Директор типографии: **Фуад ГУСЕЙНОВ**

Технический редактор: **Рашид КЕРИМЛИ**

Типография
"АФполиграф"

Подписано к печати: 18.01.2017

Формат: 64x90 ¹/₁₆

Условный печатный лист: 12,5

Тираж: 100